

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету
кандидат філософських наук, доцент
_____ Інна САВИЦЬКА
« _____ » _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри педагогіки
кандидат педагогічних наук, доцент
_____ Лідія ЧЕРЕДНИК
« _____ » _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ»**

Спеціальність	011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма	«Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми	освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
к. пед. н., доцент

_____ **Олег ЄРЕСКО**

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к. пед. н., доцент

_____ **Світлана ВИГОВСЬКА**

Виконав

_____ **В'ячеслав ПАЗУХАНИЧ**

КИЇВ – 2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки
д.п.н., професор _____ Р.В. Сопівник
«___» _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ
Пазуханичу В'ячеславу Васильовичу

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма Педагогіка вищої школи
Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської роботи: «Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки». Затверджена наказом ректора НУБіП України від 25.11.2024 № 2095 "С".

Термін подання завершеної роботи на кафедру: 15.11.2025 р.

Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до визначення сутності, структури та компонентів комунікативної компетентності педагога.
2. Визначити психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.
3. Дослідити стан сформованості комунікативної компетентності студентів педагогічних спеціальностей та виявити проблеми цього процесу.
4. Розробити методику формування комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Дата видачі завдання: 20.09.2024 р.

Керівник магістерської роботи _____ Світлана Виговська

Завдання прийняв до виконання _____ В'ячеслав Пазуханич

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 95 с., 7 таблиць, 5 рисунків, використаних джерел – 62 найменування, 2 додатка. Основний текст роботи викладено на 80 сторінках.

У вступі до магістерської роботи визначені актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, теоретична цінність, практичне значення дослідження, структура магістерської роботи.

У першому розділі дослідження здійснено аналіз наукових підходів до визначення сутності, структури та змісту комунікативної компетентності педагога. Особливу увагу приділено її місцю у професійній підготовці майбутнього педагога, взаємозв'язку з педагогічною майстерністю та психологічними особливостями спілкування.

Другий розділ має емпіричний характер і зосереджений на аналізі стану сформованості комунікативної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей. Проведено емпіричне дослідження стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Отримані результати дозволили виявити проблемні зони та визначити рівні сформованості компетентності.

Третій розділ присвячено розробленню методики формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Обґрунтовано інноваційні підходи, запропоновано інтерактивні методи й технології формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, а також досліджено роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні комунікативної компетентності. Розроблена методика сприяє формуванню здатності до ефективного діалогу, толерантності та культури професійного спілкування.

У **висновках** узагальнено результати дослідження, визначено теоретичну й практичну значущість проблеми формування комунікативної компетентності, сформульовано рекомендації для освітньої практики,

спрямовані на підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх педагогів.

***Ключові слова:** інтерактивні методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології, комунікативна компетентність, компетентнісний підхід, міжособистісна взаємодія, педагогічні технології, професійна підготовка педагогів, професійні комунікативні уміння, психолого-педагогічні умови, розвиток професійної майстерності.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	11
1.1. Поняття та сутність комунікативної компетентності в педагогічній науці.....	11
1.2. Структура і компоненти комунікативної компетентності педагога.....	18
1.3. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.....	22
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. СТАН СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	33
2.1. Методика організації та проведення емпіричного дослідження.....	33
2.2. Критерії та показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів.....	38
2.3. Аналіз результатів діагностики рівня сформованості комунікативної компетентності студентів педагогічних спеціальностей.....	43
2.4. Виявлені проблеми та суперечності у процесі формування комунікативної компетентності.....	53
Висновки до розділу 2.....	61
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	63
3.1. Інноваційні підходи до формування комунікативної компетентності у вищій школі.....	63
3.2. Використання інтерактивних методів і технологій у підготовці майбутніх педагогів.....	67

3.3. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні комунікативної компетентності.....	77
Висновки до розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується оновленням змісту та форм організації професійної підготовки педагогічних кадрів у контексті європейської інтеграції. Одним із ключових завдань освітнього процесу стає формування в майбутніх педагогів високого рівня комунікативної компетентності, яка визначається не лише як здатність ефективно взаємодіяти з дітьми, батьками, колегами, а й як інтегративна якість особистості, що поєднує професійні знання, мовленнєві вміння, культуру спілкування та здатність до емпатійного діалогу.

Комунікативна компетентність педагога виступає основою педагогічної майстерності, оскільки саме через мовлення і взаємодію реалізується виховний, розвивальний та освітній вплив. Недостатня сформованість цієї компетентності призводить до труднощів у професійній діяльності: зниження рівня педагогічної взаємодії, конфліктності, нерозуміння у колективі та невміння створювати позитивний психологічний клімат у колективі чи закладі освіти.

Актуальність проблеми посилюється й тим, що у сучасному інформаційно-цифровому суспільстві значно зросла роль комунікації як чинника соціалізації особистості. Від педагога вимагається не лише традиційне володіння усним і писемним мовленням, а й уміння користуватися новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, здійснювати міжкультурну комунікацію, працювати в умовах освітнього середовища, орієнтованого на партнерство.

Попри наявність значної кількості досліджень з проблем професійної підготовки педагогів, питання формування комунікативної компетентності ще не отримало вичерпного вирішення. Наявні наукові підходи переважно розглядають окремі аспекти цієї компетентності (мовленнєву культуру, емпатійність, риторичку, педагогічне спілкування), проте комплексне дослідження її структури, умов і технологій формування у процесі

професійної підготовки майбутніх педагогів потребує подальшого наукового опрацювання.

Таким чином, дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки є своєчасним, науково значущим та практично необхідним для забезпечення якості освітнього процесу й розвитку особистості сучасного вчителя.

Мета – обґрунтувати теоретичні засади та розробити методiku формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – методика формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Для досягнення поставленої мети нами визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до визначення сутності, структури та компонентів комунікативної компетентності педагога.
2. Визначити психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.
3. Дослідити стан сформованості комунікативної компетентності студентів педагогічних спеціальностей та виявити проблеми цього процесу.
4. Розробити методiku формування комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Для досягнення поставленої мети та реалізації висунутих нами завдань було використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукових джерел з педагогіки, психології з метою з'ясування сутності, структури та компонентів комунікативної компетентності педагога;

класифікація й систематизація психолого-педагогічних підходів до формування комунікативної компетентності; моделювання для визначення педагогічних умов та технологій, що сприяють її розвитку; методи математичної обробки даних – для аналізу результатів емпіричного дослідження;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження за процесом взаємодії студентів у освітньому середовищі; опитування студентів педагогічних спеціальностей для виявлення рівня їхньої комунікативної підготовленості, потреб і ставлення до комунікативної діяльності; тестування для визначення рівня сформованості окремих компонентів комунікативної компетентності.

Комплексний підхід до дослідження забезпечив багатогранний аналіз проблеми, дозволив виявити специфіку формування комунікативної компетентності в умовах професійної підготовки та гарантував достовірність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Теоретична цінність роботи полягає в уточненні та поглибленні наукових уявлень про комунікативну компетентність як інтегративну професійно значущу характеристику особистості педагога. У дослідженні конкретизовано структуру та компоненти комунікативної компетентності майбутніх педагогів, визначено психолого-педагогічні умови її ефективного формування, а також систематизовано сучасні підходи до її розвитку у процесі професійної підготовки. Отримані результати доповнюють теорію професійної освіти та компетентнісного підходу, зокрема у контексті підготовки педагогів нового покоління.

Практична значущість полягає у можливості застосування розробленої методики та рекомендацій у діяльності викладачів закладів вищої освіти для цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Запропоновані методичні підходи можуть бути використані в освітньому процесі педагогічних університетів, у програмах

підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, під час організації тренінгів і семінарів з розвитку комунікативних умінь.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено на Всеукраїнській студентсько-учнівській науково-практичній онлайн-конференції «Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників» 10 квітня 2025 року.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, підрозділів до них, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 95 сторінок, 7 таблиць, 5 рисунків, використаних джерел – 62 найменування, 2 додатки. Основний текст роботи викладено на 80 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

1.1. **Поняття та сутність комунікативної компетентності в педагогічній науці**

У сучасних умовах реформування освіти та розширення міжкультурних контактів особливої актуальності набуває проблема розвитку комунікативної компетентності. Вона виступає ключовим чинником ефективної взаємодії у професійній та міжособистісній сферах, визначає здатність педагога не лише передавати знання, а й налагоджувати продуктивний діалог зі здобувачами освіти, колегами та соціальним оточенням.

У педагогічній науці поняття «комунікативна компетентність» розглядається як багатовимірне явище, що інтегрує знання, уміння, навички, цінності та установки, необхідні для успішної комунікації. Його формування є фундаментальною умовою професійного зростання вчителя, оскільки саме від рівня розвитку комунікативної компетентності залежить якість педагогічного процесу, створення позитивного психологічного клімату та забезпечення гуманістичної спрямованості освіти.

Термін «комунікативна компетенція» уперше був уведений у науковий обіг у 1972 році американським лінгвістом Д. Гаймзом, який окреслив його як систему знань і умінь, необхідних мовцю для ефективної участі у спілкуванні. Саме з 70-х років ХХ століття ця категорія стала предметом інтенсивних досліджень у сфері мовознавства, педагогіки та психології [2].

Згідно з трактуванням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction), компетентність визначається як здатність якісно здійснювати діяльність, виконувати професійні завдання чи функції. До її змісту включаються знання, уміння, навички й особистісні установки, які

забезпечують досягнення визначених стандартів у певній галузі діяльності. Для полегшення оцінювання рівня компетентностей пропонується виокремлювати такі показники, як рівень знань, сформовані вміння, практичні навички та навчальні результати.

Компетентність не зводиться лише до знань та умінь, оскільки охоплює також особистісне ставлення до них, попередній досвід і здатність інтегрувати набуте у власну практику. Вона передбачає вміння застосовувати знання у конкретних життєвих і професійних ситуаціях [10].

У лінгводидактиці іншомовного навчання термін «комунікативна компетенція» був офіційно закріплений у 1976 році на III Конгресі Міжнародної асоціації викладачів іноземних мов і літератури. В. Звєгінцев підкреслював, що мовна компетенція сама по собі не забезпечує повноцінної комунікації, оскільки для цього потрібні ще соціальні знання, які регулюють адекватність мовленнєвої поведінки в суспільстві, тобто соціолінгвістична компетенція.

Подальші дослідження уточнили розуміння цього поняття. Зокрема, М. Вятютнев визначав комунікативну компетентність як здатність обирати й реалізовувати програми мовної поведінки залежно від ситуації спілкування. У 80-х роках ХХ ст. О. Василевич наголошував на її практичному аспекті, розглядаючи її як сукупність умінь, необхідних членові мовної спільноти для ефективних мовленнєвих контактів у процесі навчання та соціальної взаємодії [4].

Серед перших у вітчизняній науці поняття «комунікативна компетентність» активно використовував А. Бодальов, який визначав її як здатність налагоджувати й підтримувати продуктивні контакти з іншими людьми за умови наявності відповідних знань і навичок. У широкому значенні комунікативна компетентність розуміється як інтегративна характеристика, що поєднує систему мовленнєвих умінь і соціально-психологічних навичок, необхідних для результативної взаємодії.

З психологічної точки зору вона розглядається як цілісне утворення, яке включає когнітивний та поведінковий компоненти: перший пов'язаний зі знанням і правильним використанням мовних засобів, другий – із психологічною готовністю та адаптацією до ситуації спілкування [16].

У соціологічній науці підкреслюється, що комунікативна компетентність – це здатність орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування, що базується на поєднанні знань, особистого досвіду, вміння взаємодіяти з іншими людьми, а також на саморозумінні та адекватному сприйнятті соціального середовища [19].

В. М. Куніцина тлумачить комунікативну компетентність максимально стисло – як «успішність у спілкуванні» [23].

На думку В. І. Жукова, вона є психологічною характеристикою особистості, що проявляється у процесі взаємодії з іншими людьми. Дослідник визначає її як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти, що передбачає оволодіння певним комплексом знань, умінь і навичок, які забезпечують результативність комунікативних процесів [30].

С. А. Єзова акцентує увагу на структурних компонентах цього феномена. Учена вважає, що комунікативна компетентність охоплює здатність особистості застосовувати знання, вміння та індивідуальні якості у різних сферах:

- а) під час створення й передачі повідомлення в умовах як безпосередньої, так і віртуальної взаємодії;
- б) у побудові взаємин;
- в) у виборі адекватної тактики поведінки;
- г) у доборі форм спілкування з партнером [44].

Таким чином, дослідниця, подібно до інших науковців, визначає комунікативні здібності ключовим чинником компетентності у спілкуванні.

А. Б. Добровіч [37] описує її як стійку готовність людини до встановлення контакту. Це пояснюється особливостями мислення й свідомості: здатність до рефлексії передбачає діалогічність буття та

необхідність урахування змін комунікативної ситуації з огляду на власні очікування та очікування партнера.

Ф. І. Шарков, у свою чергу, відзначає, що сутнісними ознаками комунікативної компетентності є вміння узагальнювати та систематизувати складне сприйняття дійсності, адекватно оцінювати «статус мови», а також розуміти значущу та оцінну інформацію [42]. Дослідник підкреслює важливість володіння як вербальними, так і невербальними засобами спілкування, уміння користуватися мовними ресурсами відповідно до норм етикету та правил комунікативного коду [42]. На його переконання, рівень сформованості комунікативної компетентності є маркером соціального статусу особистості.

Є. Ю. Генієва визначає цей феномен як сукупність умінь і навичок, що забезпечують результативність комунікації. Вона виокремлює такі його складові: уміння орієнтуватися в ситуації та прогнозувати її розвиток, адекватно оцінювати себе й співрозмовника, здатність до «емоційного налаштування», подолання психологічних бар'єрів, а також використання символічних систем, стратегій дискусії та механізмів комунікативного впливу [21].

Західні науковці здебільшого трактують комунікативну компетентність у широкому розумінні – як здатність взаємодіяти з оточенням, досягати власних комунікативних цілей і свідомо обирати стиль поведінки у процесі спілкування.

Так, Дж. Равен розглядає її як систему внутрішніх ресурсів, що забезпечують ефективність комунікації в різних соціальних ситуаціях. Науковець наголошує, що ця компетентність поєднує універсальні загальнолюдські характеристики та особливості, зумовлені історичними й культурними факторами [60].

S. Wilson та C. Sabee підкреслюють, що феномен комунікативної компетентності досліджується багатьма вченими з різних наукових сфер і в

різних контекстах. Це пояснюється тим, що у сучасному західному суспільстві загальноприйнятими є кілька важливих положень:

а) у кожній ситуації не всі висловлювання чи дії можна вважати однаково компетентними;

б) ефективність особистісних і професійних відносин значною мірою визначається рівнем комунікативної компетентності;

в) більшість людей проявляють певну некомпетентність у деяких обставинах, тоді як повна некомпетентність властива лише невеликій кількості осіб [49].

У психологічній літературі особлива увага приділяється ролі комунікативної компетентності як чинника ефективного спілкування [32]. На переконання Ю. Ємельянова [39], її сутність полягає у досвіді, що формується і усвідомлюється в процесі міжособистісної взаємодії, розвивається та актуалізується в умовах безпосереднього спілкування.

О. Загородна [61] пропонує розглядати комунікативну компетентність як ширшу категорію, ніж професійна комунікативна компетентність. Остання включає комплекс лінгвістичних, фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних компетенцій, що визначають правила вербальної й невербальної комунікації та соціолінгвістичної доцільності. Саме ці складові вважаються необхідними для засвоєння як національного, так і зарубіжного професійного досвіду, зокрема у сфері економіки [61].

Комунікативну компетентність можна визначити як прагматичне використання соціальних знань і навичок у процесі взаємодії. Вона характеризується, по-перше, відповідністю поведінки контексту міжособистісних відносин, найяскравіше це простежується в ефекті «діалогічної пари». По-друге, передбачає знання правил спілкування та гнучкість у їх застосуванні з метою побудови ефективних відносин. По-третє, її зміст зосереджений радше на якості взаємин, ніж на окремих особистостях. Отже, комунікативна компетентність – це здатність підтримувати відносини

на бажаному рівні, уникати конфліктних «пасток» та виправляти помилки у випадках, коли стратегія уникнення виявляється неефективною [29].

М. Обозов розглядає цей феномен у двох вимірах: як здатність орієнтуватися в різних ситуаціях взаємодії, що ґрунтується на знаннях і досвіді, а також як уміння ефективно комунікувати, розуміючи себе та інших у мінливих умовах психічних станів, міжособистісних стосунків і соціального середовища. На думку дослідника, комунікативну компетентність не можна розглядати як статичну характеристику особистості, адже вона змінюється під впливом культурного середовища та суспільних трансформацій [58].

Важливими параметрами оцінки комунікативної компетентності виступають показники соціально-психологічної толерантності як індивідуальної риси суб'єкта взаємодії. У загальній психології толерантність часто трактується у психофізіологічному аспекті як зниження чутливості до негативних факторів, тоді як у соціально-психологічному контексті вона означає терпимість до різних думок, об'єктивність в оцінюванні людей та подій. Саме формування толерантності значною мірою сприяє підвищенню результативності комунікації [32].

Таким чином, комунікативна компетентність можна визначити як інтегральне, відносно стійке утворення, що проявляється у когнітивних, особистісних і поведінкових особливостях індивіда та забезпечує його здатність до успішної взаємодії. Попри відмінності у підходах різних дослідників, спільним для більшості є розуміння цього феномена як уміння встановлювати й підтримувати ефективні контакти з іншими людьми. Аналіз поглядів учених свідчить про різноманітність трактувань, однак у цілому вони зводяться до подібного смислового ядра.

Комунікативна компетентність трактується як здатність особистості здійснювати цілеспрямовану та результативну взаємодію з іншими людьми з метою обміну інформацією. Вона ґрунтується на знаннях закономірностей комунікативного процесу, володінні вербальними й невербальними засобами

спілкування, урахуванні психологічних особливостей партнерів та використанні прийомів і технологій впливу.

Її ядром виступає система знань, умінь і здібностей, що визначають успішність у комунікативній діяльності. Комунікативна компетентність має багатовимірний характер і розглядається як вищий рівень розвитку комунікативних умінь, коли новоутворення набувають особистісного змісту й відображають специфіку суб'єктної позиції педагога у професійній діяльності [34].

Аналіз наукових підходів свідчить про відсутність єдиного визначення цього поняття, адже різні автори по-різному інтерпретують його сутність. У нашому дослідженні комунікативна компетентність розуміється як здатність встановлювати та підтримувати соціально і професійно значущі контакти, що передбачає володіння сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування. Це також потребує вміння орієнтуватися у професійних ситуаціях і добирати оптимальні засоби комунікації для досягнення результату.

Таким чином, комунікативна компетентність забезпечує продуктивну ділову взаємодію та формування системи професійно важливих якостей майбутнього педагога. Її сутність виявляється у процесі вирішення комунікативних завдань і реалізується через інтеграцію знань, умінь, навичок та ціннісного ставлення до спілкування.

Отже, у педагогічній науці комунікативна компетентність постає як інтегративне явище, яке поєднує когнітивний, поведінковий та ціннісно-мотиваційний виміри особистості. Її сутність полягає не лише у здатності до передавання інформації, а й у створенні умов для гармонійної взаємодії, що забезпечує ефективність освітнього процесу. Вона визначає рівень готовності педагога до організації діалогу, досягнення взаєморозуміння, вирішення конфліктних ситуацій, формування позитивного психологічного клімату та підтримання гуманістично орієнтованих відносин з усіма учасниками освітнього середовища [43].

Комунікативна компетентність у педагогічному контексті розглядається як показник професійної зрілості вчителя, адже саме від неї залежить продуктивність навчальної взаємодії, розвиток пізнавальної активності учнів і формування довірчих стосунків. Таким чином, поняття комунікативної компетентності в педагогічній науці має багатогранний характер, у якому поєднуються особистісні, соціально-психологічні та професійні аспекти, що робить її базовим чинником ефективності освітньої діяльності.

1.2. Структура і компоненти комунікативної компетентності педагога

Питання розвитку комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів отримало значне висвітлення в наукових працях таких дослідників, як Н. Волкова, Ю. Ємельянов, В. Захаров, І. Зимня, Н. Кузьміна, К. Лесик, С. Петрушин, Л. Петровська, Є. Прозоров, О. Сидоренко, В. Семиченко, Л. Ткаченко, Л. Філатова та інших учених. Вагомий внесок у розробку цієї проблематики зробили також представники зарубіжних наукових шкіл, зокрема Л. Бахман, М. Кенел, В. Купах, А. Палмер, М. Свейн, Б. Шпітсберг та ін. Водночас, у сфері комунікації постійно з'являються нові дослідницькі напрями, що зумовлює необхідність уточнення певних аспектів та пошуку оновлених підходів до вже вивчених питань. Одним із перспективних векторів є визначення структурних елементів комунікативної компетентності фахівців різних професійних сфер [45].

Під комунікативною компетентністю розуміємо обізнаність у сфері встановлення й підтримання контактів із співрозмовниками, уміння зацікавити адресата інформацією, що передається, доречно застосовувати вербальні й невербальні засоби з метою досягнення ефективної взаємодії, а також здатність вибудовувати відповідну стратегію й тактику спілкування.

Аналіз психолого-педагогічних джерел показує, що науковці пропонують різні підходи до визначення структури комунікативної компетентності. Так, Є. Прозорова виокремлює два основні компоненти: перший охоплює цінності, орієнтації та специфіку мотивації особистості, її потребу у спілкуванні; другий проявляється у безпосередній комунікативній поведінці й складається з умінь та навичок спілкування, а також знань про його особливості [21].

В. Захаров і Н. Хряцова [1] пропонують іншу модель, де до складників комунікативної компетентності віднесено знання у сфері психології міжособистісного та групового спілкування, практичні комунікативні навички, а також здатність адекватно оцінювати себе й інших учасників взаємодії.

Зарубіжні дослідники Б. Шпітсберг та В. Купах виділяють три ключові складники: знання (усвідомлення найбільш доцільних форм поведінки у конкретних ситуаціях), уміння (здатність їх реалізувати) і мотивацію (прагнення досягати ефективного та результативного спілкування) [30].

М. Кенел і М. Свейн запропонували модель комунікативної компетентності, що включає чотири основні компоненти:

- дискурсивна компетентність: уміння об'єднувати окремі висловлювання у цілісний усний чи письмовий текст;
- граматична компетентність: рівень володіння мовною системою, що охоплює словниковий запас, орфографічні та фонетичні норми, словотворчі особливості й синтаксичні структури;
- соціолінгвістична компетентність: здатність доречно використовувати граматичні форми залежно від соціального контексту та комунікативної мети (передавання інформації, опис, переконання, запит тощо);
- стратегічна компетентність: уміння компенсувати труднощі у спілкуванні за допомогою вербальних і невербальних засобів у випадках, коли виникають перешкоди чи недостатність мовних знань [46].

Інший підхід запропонували Л. Бахман і А. Палмер, які у структурі комунікативної компетентності виділяють такі складники:

- мовну компетенцію;
- стратегічну компетенцію;
- психомоторні вміння;
- ілокутивну компетенцію [44].

У працях Н. Волкової та С. Петрушина [20], де аналізується комунікативна компетентність як необхідна складова професійної діяльності вчителя, запропоновано поділ на: когнітивний блок (психологічні знання, орієнтація, перцептивні здібності), виконавський (практичні уміння та навички) й емоційний (досвід, соціальні установки, система ставлень та уявлень) [59].

Своєю чергою, Н. Кузьміна визначає три структурні блоки комунікативної компетентності:

- теоретичний – знання у сфері міжособистісної взаємодії;
- практичний – комунікативні навички та вміння;
- особистісний – якості та властивості особистості, які забезпечують ефективне спілкування [18].

Отже, узагальнюючи підходи різних учених, можна стверджувати, що більшість із них виокремлюють у структурі комунікативної компетентності три головні елементи: знання, здібності та вміння. Знання охоплюють уявлення про види спілкування, його етапи, закономірності розвитку, а також обізнаність щодо ефективних прийомів взаємодії в різних ситуаціях та з різними партнерами. Комунікативні здібності розглядаються у двох аспектах: як вроджена схильність до спілкування та як досягнутий рівень продуктивності у комунікативній діяльності [55].

У науково-педагогічних дослідженнях комунікативна компетентність педагогів трактується як багаторівневе утворення, що включає різні когнітивні, емоційні, поведінкові та ціннісні складники. Аналіз літератури дозволяє виокремити кілька підходів до її структурування. Нами наведено

узагальнені варіанти компонентного складу комунікативної компетентності сучасного педагога, запропоновані різними науковцями (табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Структурні компоненти комунікативної компетентності педагога [52]

Автори, підхід	Компоненти	Характеристика
Узагальнена модель (гностичний, конативний, емоційний)	- Гностичний- Конативний- Емоційний	<i>Гностичний:</i> система знань про спілкування, його функції, стилі, культурна компетентність, творче мислення. <i>Конативний:</i> комунікативні уміння, культура мовлення, експресивність, здатність до конструктивної поведінки у конфлікті. <i>Емоційний:</i> гуманістичні установки, емпатія, рефлексія, готовність до діалогічного спілкування.
Модель структури комунікативної компетентності педагога	- Мотиваційний- Аксіологічний- Інформаційно- змістовий- Операційно- діяльнісний	<i>Мотиваційний:</i> потреби, цілі, орієнтація на гуманістичну взаємодію. <i>Аксіологічний:</i> ціннісні орієнтації педагога, ставлення до учня, професії, власної діяльності. <i>Інформаційно-змістовий:</i> система знань, необхідних для комунікації. <i>Операційно-діяльнісний:</i> мовленнєві, гностичні, перцептивні вміння, уміння керувати процесом спілкування.
Системний підхід (Н. Зверева)	- Когнітивний- Мотиваційний- Мовний- Сенситивний- Стратегічний- Соціокультурний	Когнітивний: знання з психології спілкування, перцептивні здібності. <i>Мотиваційний:</i> прагнення вдосконалювати уміння, гуманістична настанова на спілкування.

		<p><i>Мовний:</i> знання мови, мовних засобів, практичні навички їх використання.</p> <p><i>Сенситивний:</i> емпатія, чутливість до педагогічних подій.</p> <p><i>Стратегічний:</i> уміння обирати адекватну стратегію спілкування залежно від ситуації.</p> <p><i>Соціокультурний:</i> здатність будувати взаємодію відповідно до соціокультурних норм.</p>
--	--	--

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що комунікативна компетентність педагога має поліструктурний характер і поєднує знання, уміння, цінності та особистісні якості. Незважаючи на різні підходи до її моделювання, більшість дослідників підкреслюють необхідність інтеграції когнітивного, мотиваційного, емоційного, стратегічного та соціокультурного компонентів. Саме їхня взаємодія забезпечує педагогові ефективність професійного спілкування, здатність до вирішення конфліктних ситуацій і побудови гуманістично орієнтованої комунікації з учнями.

1.3. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів

Сучасна педагогічна практика підготовки майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти виявляє низку істотних прогалин у формуванні їхньої комунікативної готовності, яка є важливою умовою ефективного виконання професійно-педагогічних функцій. Попри достатній рівень спеціальної підготовки, молоді педагоги нерідко стикаються з труднощами у встановленні взаємин зі студентами, припускаються суттєвих помилок у процесі професійно-педагогічного спілкування. Відтак, рівень

їхньої комунікативної компетентності прямо впливає на результативність педагогічної взаємодії [50].

Для забезпечення якісного формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних спеціальностей необхідне чітке обґрунтування педагогічних умов. Під ними розуміють спеціально організовані чинники та обставини, що створюють можливості для досягнення поставлених цілей професійної підготовки.

Однією з провідних умов розвитку комунікативної компетентності є мотивація. Вона визначає позитивну спрямованість особистісних змін і охоплює всі сфери внутрішнього життя майбутнього педагога. Формування комунікативних умінь доцільно здійснювати як активний процес, у якому ключову роль відіграє суб'єкт навчання. Активність особистості у професійній діяльності залежить від того, яке місце посідає зміст цієї діяльності в системі її цінностей [53].

Наявність внутрішньої потреби вдосконалювати власну комунікативну компетентність спонукає студентів до глибшого вивчення проблем психології та теорії спілкування, пошуку нових знань, їхнього критичного осмислення та інтеграції з власним досвідом. При цьому майбутні викладачі мають виступати не лише як «учні», а й як активні учасники процесу саморозвитку, що цілеспрямовано формують професійні здібності.

Мотивація надає комунікативній діяльності особистісного забарвлення і водночас є визначальною умовою професійного зростання педагога. У психологічному контексті вона трактується як складний внутрішній процес усвідомлення потреб і цілеспрямованих дій щодо їх задоволення.

Дослідження доводять, що результативність педагогічної діяльності визначається не лише знаннями й уміннями, а й структурою та якістю професійної мотивації, яка виступає центральною ланкою особистості й діяльності викладача. Так, А. Реан акцентує, що оптимальна структура мотиваційного комплексу забезпечується гармонійним поєднанням

внутрішньої та зовнішньої мотивації, що зумовлює активність педагога і стимулює його прагнення досягати позитивних результатів [48].

Подібну думку поділяють й інші науковці. Зокрема, Л. Шовкун наголошує, що джерелом внутрішньої мотивації є не стільки сама діяльність, скільки задоволення, яке виникає в процесі її виконання. Викладачі з розвиненою внутрішньою мотивацією відчують інтерес до самого процесу педагогічної роботи, а позитивні результати виступають лише додатковим підкріпленням, що посилює їхнє захоплення професією. Таким чином, саме внутрішні мотиви розглядаються як рушійна сила особистісного та професійного розвитку педагога [3].

Ми поділяємо цю позицію і вважаємо, що внутрішня мотивація є ключовим чинником формування комунікативних умінь, успішності професійної діяльності та вдосконалення особистості майбутнього викладача.

Є. Проворова зазначає, що для формування у студентів позитивного ставлення до навчальної діяльності загалом та до розвитку комунікативної компетентності зокрема важливими є такі чинники:

- чітке усвідомлення як найближчих, так і кінцевих цілей навчання;
- розуміння теоретичної та практичної ваги засвоєних знань;
- емоційно насичене викладання матеріалу;
- акцентування на «перспективних лініях» розвитку наукових понять;
- орієнтація навчання на майбутню професійну діяльність;
- використання завдань, що створюють проблемні ситуації у процесі навчання;
- наявність у групі сприятливого психологічного клімату [39].

Ми поділяємо позицію дослідниці, оскільки розвиток комунікативної компетентності неможливий без врахування загальної навчальної мотивації студентів. Позитивне ставлення до опанування комунікативними навичками у майбутніх викладачів аграрної сфери може формуватися за умов:

- усвідомлення важливості володіння комунікативною компетентністю для подальшої професійної діяльності;

- наявності інтересу до опанування комунікативними знаннями;
- системної й якісної спеціальної роботи, спрямованої на розвиток усіх компонентів комунікативної компетентності;
- оптимальної складності завдань, що відповідають можливостям студентів;
- позитивного ставлення студентів до особистості викладача [9].

Отже, мотивація є провідною умовою формування комунікативної компетентності, оскільки забезпечує її змістовність, сталість, цілісність та особистісну значущість для майбутньої педагогічної діяльності. Її розвиток можливий завдяки впливу на певні мотиваційні механізми, які сприяють ефективній педагогічній взаємодії та формуванню позитивного ставлення студентів до професії викладача.

Таким чином, *першою педагогічною умовою* становлення комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних ЗВО є саме мотивація до її оволодіння. Засвоєння знань та інтелектуальний розвиток відбуваються через активну пізнавальну діяльність студентів, коли вони виступають суб'єктами навчання, усвідомлюють його мету, виявляють інтерес до знань, організують власну діяльність, формулюють проблеми та шукають їх вирішення. Саме активна пізнавальна діяльність свідчить про ефективність оволодіння комунікативними знаннями й, відповідно, компетентністю. У цьому контексті постає необхідність детальніше розглянути сутність понять «активність» та «активізація навчально-пізнавальної діяльності» [24].

У психолого-педагогічних дослідженнях активність найчастіше ототожнюється з діяльністю (лат. *actīvus* – діяльний). Психологи трактують її як інтенсивність спрямованості особистості на певну діяльність, що найповніше проявляється у поведінці та характері [17].

П. Лузан підкреслює, що активність студента у процесі навчання є специфічним психічним станом, який може трансформуватися у стійкі психічні структури й ставати рисою особистості. Учений робить висновок,

що навчально-пізнавальна активність – це багаторівневе утворення, яке характеризує особистість як системну цілісність, регулює її діяльність у процесі навчання й виявляється у результатах та ставленні до пізнавальної роботи [20].

Вивчаючи проблему розвитку активності, науковці виокремлюють її рівні. Залежно від характеру ставлення до діяльності, визначають два основних рівні: репродуктивний (виконавський) і продуктивний (творчий) (А. Вербицький, П. Коротяєв, М. Махмутов та ін.) [25].

Беручи до уваги ступінь самостійності у пізнавальній діяльності, Г. Щукіна виокремлює три рівні активності:

- репродуктивно-наслідувальна – досвід набувається через відтворення діяльності інших;
- пошуково-виконавська – передбачає розуміння завдання та самостійний пошук способів його виконання;
- творча – найвищий рівень, коли студент знаходить нові, оригінальні, нестандартні рішення [32].

Таким чином, навчально-пізнавальна активність студента є динамічною характеристикою, яка проявляється у процесі пізнання та може розвиватися від репродуктивного до творчого рівня завдяки методичним підходам викладачів, спрямованим на активізацію навчально-пізнавальної діяльності.

На думку П. Лузана, навчально-пізнавальна активність відображає індивідуальні особливості студента у процесі засвоєння знань і в своєму розвитку проходить кілька рівнів (табл.1.2).

Таблиця 1.2.

Рівні розвитку навчально-пізнавальної активності студентів [31]

Рівень	Характеристика	Приклади проявів
Репродуктивний	Свідоме зачування теоретичного матеріалу та відтворення зразків розумових чи практичних дій.	Засвоєння готових висновків науки, відомих способів діяльності, понять, законів, правил, формул, теорем.

Продуктивний	Застосування набутих знань у нових умовах; діяльність супроводжується елементами роздумів, логічного пошуку та аналізу.	Використання вивченого матеріалу для вирішення завдань в іншій ситуації.
Творчий	Найвищий рівень активності; характеризується самостійністю у постановці завдань, виборі засобів пізнання, ініціативністю та оптимальністю дій.	Генерування нових ідей, пошук оригінальних рішень проблем, створення винаходів, відкриттів, духовних творів.

Таким чином, процес активізації навчання базується на взаємодії викладача та студентів і у своєму завершенні передбачає досягнення саме творчого рівня пізнавальної діяльності.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що будь-які впливи на інтелектуальну сферу студентів будуть результативними лише за умови їхньої власної активності. Засвоєння навчальної програми відбувається виключно через діяльність самих здобувачів освіти. Тому розвиток комунікативної компетентності майбутніх викладачів можливий лише за умови спеціальної організації навчального процесу, яка сприяє активному засвоєнню нової інформації та її перетворенню на особисті надбання студентів [13].

Отже, *другою педагогічною умовою* формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних ЗВО виступає активізація їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Процес активізації розгортається у взаємодії студентів і викладача, коли останній організовує, спрямовує та контролює діяльність, здійснюючи своєрідне керівництво активністю. У психологічній науці цей процес тісно пов'язують із рефлексією [12].

Рефлексія визначається як здатність людини до самопізнання внутрішніх психічних станів, а також як усвідомлення того, як інші сприймають її особистісні риси, емоційні реакції та способи мислення [46]. І.

Сергеев трактує її як уміння вчителя зосереджувати увагу не лише на об'єкті діяльності, а й на самій діяльності, тобто як усвідомлення та оцінку власних дій [61]. Це явище пов'язане з осягненням людиною себе як цілісної особистості, що розвиває власну індивідуальність.

Рефлексія є формою самоспостереження, яка дозволяє людині відтворювати у мовленні (думках, судженнях, емоціях) свої інтелектуальні та почуттєві переживання. Вона забезпечує майбутнім викладачам усвідомлення власних ціннісних орієнтацій і когнітивних стратегій, а також виявлення звичних моделей комунікації. Саме завдяки рефлексії можливим стає перехід від стихійних форм поведінки та спілкування до свідомо організованих і керованих педагогічних дій [62].

Під рефлексивними процесами розуміють ті, що супроводжують взаємодію людей і допомагають формувати уявлення про мотиви, наміри та особливості сприйняття комунікативної ситуації. Це дозволяє викладачеві не лише зрозуміти внутрішній світ студента, але й активно впливати на його трансформацію відповідно до цілей навчання. Проте такі перетворення можливі лише за умови активної участі самого студента, тому завдання викладача полягає у створенні ситуацій, які стимулюють цю активність.

Таким чином, професійно-педагогічна взаємодія має будуватися на рефлексивному підході, коли студент розглядається як центральна фігура освітнього процесу.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що **третьою педагогічною умовою** формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних ЗВО є розвиток у студентів рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту їхньої майбутньої професійно-педагогічної діяльності [8].

Сутність процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти передбачає таку організацію навчального процесу, яка б сприяла активізації внутрішнього потенціалу студентів, розвитку їхніх здібностей до самопізнання та

саморозвитку. Оскільки здобуття особистістю комунікативного досвіду має творчий характер, ефективність формування комунікативної компетентності значною мірою залежить від застосування активних методів навчання. Їм властивий високий рівень емоційної включеності студентів, творчий підхід до організації занять, а також необхідність безпосередньої взаємодії як між студентами, так і між студентами та викладачем. Науковці підкреслюють, що саме активні методи навчання найбільш результативні для дорослої аудиторії, оскільки вони передбачають використання попереднього життєвого та професійного досвіду, а також враховують вікові особливості психічного розвитку. Доведено, що людина запам'ятовує до 99 % того, що робить, близько 50 % побаченого і лише близько 10 % почутого [21]. Ці дані підтверджують доцільність впровадження активних методів у навчальний процес.

Результати низки психолого-педагогічних досліджень свідчать, що найбільш вагомий вплив на розвиток комунікативної компетентності мають саме активні методи. Серед них найбільш ефективними вважаються дискусії, ігрові технології та тренінгові заняття.

Дискусійні методи сприяють усвідомленню та формуванню власної позиції, вмінню виокремлювати головне, аналізувати проблему, вислуховувати співрозмовника й співпрацювати з ним на основі конструктивного діалогу. Використання різних форм дискусій у професійній підготовці майбутніх викладачів аграрного профілю створює можливості для пошуку різноманітних шляхів виходу з проблемних педагогічних ситуацій, а також формує навички публічного обґрунтування власної думки [6].

Ігрові методи забезпечують підвищений інтерес до навчального процесу, сприяють емоційному залученню та концентрації уваги на навчальних завданнях. На відміну від традиційних підходів, гра сприймається студентами не як примус, а як особисто значуща і бажана діяльність. Це дає змогу зменшити нервові напруження, знизити вольові затрати та більш ефективно використати інтелектуальний потенціал. Ігрові

технології також створюють умови для професійного розвитку майбутніх викладачів, дозволяючи їм опанувати прийоми продуктивної комунікації та розв'язувати проблеми педагогічної взаємодії в умовах, наближених до реальних [17].

Тренінг є ще одним важливим методом активного навчання, здатним забезпечити швидкі позитивні зміни у рівні комунікативної компетентності. Його використання дозволяє створити багаторівневе середовище взаємодії між учасниками освітнього процесу. Тренінг розглядається як цілеспрямований навчальний процес, спрямований на формування чи оновлення знань, умінь і ставлень [18]. Він допомагає розкрити особливості міжособистісної взаємодії, стимулює особистісний розвиток учасників, забезпечує простір для рефлексії та сприяє розкриттю творчого потенціалу студентів у співпраці з іншими.

Таким чином, активні методи навчання виступають важливим чинником у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних закладів, адже саме вони створюють умови для поєднання теоретичних знань, практичного досвіду та творчої самореалізації.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз наукових підходів до визначення сутності, структури та компонентів комунікативної компетентності педагога дозволив дійти кількох узагальнень. По-перше, комунікативна компетентність у педагогічній діяльності трактується як інтегральна професійно-особистісна якість, що поєднує знання про закономірності та механізми спілкування, уміння ефективно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу та особистісні якості, які забезпечують продуктивність педагогічного діалогу. По-друге, більшість науковців (М. Кенел, М. Свейн, Л. Бахман, А. Палмер, Н. Волкова, С. Петрушин, Н. Кузьміна та ін.) наголошують на

багатокомпонентності структури комунікативної компетентності. В її склад входять:

- знаннєвий компонент (володіння мовою, граматичними та соціолінгвістичними нормами, закономірностями спілкування);
- операційний компонент (уміння та навички комунікації, дискурсивні та стратегічні вміння, здатність до вербальної і невербальної взаємодії);
- особистісний компонент (якості, установки, емоційний досвід, що впливають на ефективність спілкування);
- рефлексивний компонент (усвідомлення власної комунікативної діяльності, її сильних і слабких сторін, здатність до самокорекції).

Таким чином, науковий аналіз підтверджує, що комунікативна компетентність педагога – це складне багаторівневе утворення, яке охоплює знання, уміння, здібності та особистісні характеристики, необхідні для ефективної професійно-педагогічної взаємодії.

Визначення психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів дало змогу окреслити основні напрями ефективної організації освітнього процесу.

Формування комунікативної компетентності можливе лише за умови високої активності самих студентів, їхньої зацікавленості та включеності у процес пізнання. Це передбачає використання активних методів навчання (дискусій, рольових ігор, тренінгів), які сприяють розвитку здатності висловлювати власні думки, аргументувати позицію, взаємодіяти в колективі.

Важливою умовою є формування у майбутніх педагогів здатності до усвідомлення власної комунікативної діяльності, аналізу її результатів та корекції поведінки. Рефлексія забезпечує якісне професійне зростання, оскільки дозволяє оцінювати не лише результати взаємодії, але й власні мотиви, емоції та установки.

Ефективне формування комунікативної компетентності вимагає такої організації навчального простору, де студенти можуть вільно

висловлюватися, обмінюватися думками, взаємодіяти з викладачем на засадах співробітництва. Важливими є емоційна підтримка, толерантність, атмосфера довіри.

Використання життєвого і професійного досвіду студентів. Оскільки майбутні педагоги навчаються в умовах вищої школи, доцільним є опора на їх попередній досвід, що підсилює мотивацію та сприяє особистісному значенню комунікативної підготовки.

Отже, результативність формування комунікативної компетентності забезпечується лише за умови системного поєднання психологічних і педагогічних чинників. Вона потребує активної діяльності студента, підтримки викладача, організації взаємодії на основі співпраці та рефлексії.

РОЗДІЛ 2

СТАН СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Методика організації та проведення емпіричного дослідження

Констатувальний етап експерименту був спрямований на виявлення реального стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі їхньої професійної підготовки. Основним завданням цього етапу стало визначення вихідного рівня розвитку досліджуваного феномену, що дозволило обґрунтувати необхідність подальшої експериментальної роботи та окреслити напрями удосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Організація констатувального етапу передбачала кілька послідовних кроків:

1. Визначення бази дослідження.

Експеримент проводився на базі гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, де здійснюється підготовка майбутніх педагогів вищої школи. До участі в експерименті було залучено 45 студентів магістратури 1 року навчання спеціальності «Педагогіка вищої школи» та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті», що дало змогу забезпечити репрезентативність вибірки.

2. Розробка діагностичного інструментарію.

Для визначення рівня комунікативної компетентності застосовувався комплекс методів, зокрема:

- анкетування студентів (для виявлення їхніх уявлень про власний рівень комунікативної готовності та труднощів у спілкуванні);

- спостереження за навчально-професійною діяльністю (з метою фіксації проявів комунікативних умінь у процесі взаємодії зі студентами та викладачами);
- тестові методики (методика «КОС-2», Тест «Визначення рівня комунікативності»);
- бесіди та інтерв'ю з учасниками (для уточнення даних, отриманих у процесі анкетування й тестування).

Серед методів діагностики на констатувальному етапі було використано метод анкетування студентів, який є одним із найбільш поширених та ефективних методів психолого-педагогічних досліджень. Даний метод дозволяє отримати безпосередню інформацію від учасників експерименту щодо їхнього ставлення, досвіду та уявлень.

У нашому дослідженні цей метод було використано для з'ясування суб'єктивної оцінки студентами власного рівня комунікативної готовності, труднощів у спілкуванні, а також мотивації до вдосконалення комунікативних умінь.

Практична значущість анкетування полягає у тому, що воно дозволило:

- виявити ставлення студентів до комунікативної компетентності як складової професійної підготовки;
- визначити найбільш поширені труднощі у процесі педагогічного спілкування;
- зіставити самооцінку студентів із результатами інших методів діагностики, що забезпечило об'єктивність і достовірність отриманих даних.

Завдяки анкетуванню стало можливим виділити загальні тенденції у ставленні студентів до власних комунікативних умінь, окреслити «слабкі місця», які потребують удосконалення, а також визначити рівень усвідомлення значущості комунікативної компетентності для майбутньої педагогічної діяльності.

Метод педагогічного спостереження традиційно використовується у психолого-педагогічних дослідженнях як спосіб безпосереднього отримання інформації про поведінку, взаємодію та діяльність учасників у природних умовах. У нашому експерименті спостереження проводилося під час практичних занять, дискусій, роботи в групах та участі студентів у педагогічній практиці. Це дозволило зафіксувати реальні прояви комунікативних умінь і навичок у різних ситуаціях професійної взаємодії.

Практична цінність спостереження полягала у можливості:

- оцінити вміння студентів налагоджувати контакт із партнерами по взаємодії (викладачами, одногрупниками, учнями під час практики);
- проаналізувати використання вербальних і невербальних засобів комунікації;
- виявити наявність чи відсутність комунікативних бар'єрів і способи їх подолання;
- співвіднести фактичні прояви комунікативних умінь зі студентською самооцінкою (за результатами анкетування).

Застосування спостереження дозволило отримати об'єктивні дані про комунікативну поведінку студентів у реальних педагогічних умовах, що значно підвищило достовірність експерименту та забезпечило комплексність аналізу досліджуваного феномену.

Тестові методики є одним із провідних інструментів об'єктивного вимірювання психолого-педагогічних характеристик особистості. У нашому дослідженні вони були використані для кількісної оцінки рівня комунікативної компетентності майбутніх педагогів, що дозволило отримати чіткі, стандартизовані показники і зіставити їх між учасниками експерименту.

Методика «КОС-2» (комплексна оцінка схильностей) дала змогу визначити комунікативні та організаторські схильності студентів, оцінити їхні навички взаємодії, лідерські якості та здатність до координації групової діяльності (додаток А). Цей тест дозволяє виявити рівень розвитку таких

компонентів комунікативної компетентності, як уміння встановлювати контакт, керувати груповою взаємодією та приймати ефективні рішення у колективній роботі.

Тест «Визначення рівня комунікативності» (додаток Б) забезпечив вимірювання базових комунікативних умінь та особистісних якостей, що впливають на ефективність міжособистісної взаємодії: здатності до емпатії, слухання, аргументації власної позиції та адекватного реагування на комунікативні бар'єри.

Практична значущість застосування цих методик полягає у:

- отримані кількісних показників, які дозволили визначити рівні сформованості комунікативної компетентності (високий, середній, низький);
- забезпечені порівняння результатів учасників емпіричного дослідження, що дозволило виявити характерні тенденції та проблемні зони;
- отримані дані стали об'єктивною основою для розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів;
- поєднання тестування зі спостереженням та опитуванням забезпечило комплексний підхід до оцінювання комунікативної компетентності.

Таким чином, тестові методики дозволили не лише кількісно оцінити рівень комунікативної компетентності майбутніх педагогів, а й отримати об'єктивні дані для формулювання науково обґрунтованих висновків щодо актуальних проблем розвитку комунікативних умінь у процесі професійної підготовки.

Для забезпечення об'єктивності та комплексності результатів констатувального етапу нами було використано сукупність взаємодоповнюючих методів: педагогічне спостереження, тестові методики, опитування. Кожен із них виконував специфічну функцію: опитування дало

змогу з'ясувати суб'єктивні уявлення студентів про власний рівень комунікативної компетентності, спостереження – зафіксувати реальні прояви комунікативних умінь у навчально-професійній діяльності, тестування – отримати кількісні показники для визначення рівнів сформованості. Узагальнення отриманої інформації подано у таблиці 2.1, де відображено співвідношення обраних методів, їхніх цілей та практичних результатів для дослідження.

Таблиця 2.1.

**Методи діагностики сформованості комунікативної компетентності
майбутніх педагогів на констатувальному етапі**

Метод	Мета застосування	Практичний результат
Анкетування студентів	Виявлення уявлень студентів про власний рівень комунікативної готовності, труднощів у спілкуванні, мотивації до вдосконалення	Отримано суб'єктивні дані щодо ставлення студентів до комунікативної компетентності, виявлено поширені труднощі та рівень усвідомлення значущості комунікативних умінь
Спостереження за навчально-професійною діяльністю	Фіксація проявів комунікативних умінь у реальних ситуаціях взаємодії зі студентами, викладачами, учнями під час практики	Виявлено фактичні особливості комунікативної поведінки, уміння налагоджувати контакт, застосування вербальних і невербальних засобів, труднощі у взаємодії
Тестові методики («КОС-2», «Визначення рівня комунікативності»)	Об'єктивне вимірювання рівня комунікативних і організаторських схильностей, а також загальної комунікативності	Отримано кількісні показники, які дали змогу визначити рівні сформованості комунікативної компетентності та порівняти результати в різних групах
Бесіди та інтерв'ю з учасниками	Уточнення даних анкетування та тестування, виявлення індивідуальних особливостей, ставлення	Поглиблено інтерпретацію отриманих результатів, з'ясовано особистісні причини труднощів у

	до труднощів комунікації	спілкуванні, виявлено додаткові індивідуальні аспекти комунікативної готовності
--	--------------------------	---

Отже, застосування сукупності взаємодоповнюючих методів дозволило отримати репрезентативні й багатопланові дані про стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Поєднання суб'єктивних оцінок студентів, результатів об'єктивного тестування та спостереження за реальними проявами комунікативних умінь у навчально-професійній діяльності забезпечило комплексність аналізу досліджуваного явища. Це надало можливість виявити основні тенденції та проблемні зони у формуванні комунікативної компетентності, що визначає подальшу логіку експериментальної роботи.

2.2. Критерії та показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів

У педагогічних дослідженнях визначення критеріїв і показників є необхідною умовою для забезпечення об'єктивності та наукової обґрунтованості оцінки досліджуваного феномена. Саме критерії виступають своєрідними орієнтирами, які дозволяють конкретизувати абстрактне поняття «комунікативна компетентність» і зробити його доступним для емпіричного вимірювання. Вони забезпечують можливість цілісно охарактеризувати рівень сформованості відповідних знань, умінь і ставлень у майбутніх педагогів, а також порівнювати результати між окремими учасниками та групами. Водночас показники, що конкретизують критерії, виконують діагностичну функцію, оскільки дозволяють зафіксувати не лише загальний стан, але й динаміку розвитку комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки.

Для визначення критеріїв та показників сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів нами було виокремлено наступні критерії:

- *мотиваційний*, який полягає у наявності позитивної мотивації до педагогічного спілкування, прагнення до вдосконалення комунікативних умінь;
- *когнітивний*, сутність якого полягає у системі знань про особливості комунікативної діяльності, технік ефективною взаємодії, методах педагогічного спілкування;
- *операційно-діяльнісний*, який відображає уміння організувати продуктивне педагогічне спілкування, застосовувати вербальні й невербальні засоби комунікації, долати бар'єри у взаємодії;
- *рефлексивний* як здатність до самооцінки власної комунікативної діяльності, усвідомлення сильних і слабких сторін у спілкуванні.

Відповідно до окреслених критеріїв було виокремлено три рівні: високий, середній та низький.

Високий рівень характеризується стійкою позитивною мотивацією, системністю знань, високим рівнем розвитку комунікативних умінь і здатністю до рефлексії.

Середній рівень проявлявся у вибірковій мотивації, частковій системності знань, фрагментарності комунікативних умінь та недостатній рефлексії.

Низький рівень засвідчував відсутність чіткої мотивації, поверховість знань, несформованість практичних умінь і труднощі у самооцінці комунікативної діяльності.

Після теоретичного обґрунтування критеріїв та показників виникає необхідність систематизувати їх у цілісну схему, яка дозволяє наочно відобразити співвідношення критеріїв, конкретних показників та характеристик рівнів сформованості комунікативної компетентності. Така систематизація створює методологічну основу для подальшого аналізу

результатів констатувального етапу та забезпечує об'єктивність інтерпретації даних. Узагальнені результати подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів

Критерій	Показники	Характеристика рівнів
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – позитивна установка на педагогічне спілкування; – прагнення вдосконалювати вміння; – усвідомлення значущості комунікації у професії. 	<p>Високий – стійка позитивна мотивація, орієнтація на саморозвиток;</p> <p>Середній – вибіркова та ситуативна мотивація;</p> <p>Низький – відсутність чіткої мотивації, байдужість до розвитку умінь.</p>
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – знання принципів педагогічного спілкування; – обізнаність з вербальними та невербальними засобами; – знання методів подолання бар'єрів. 	<p>Високий – системні та повні знання;</p> <p>Середній – часткова системність, фрагментарність знань;</p> <p>Низький – поверховість, несформованість необхідних знань.</p>
Операційно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – вміння організувати контакт; – використання вербальних і невербальних засобів; – здатність долати труднощі взаємодії. 	<p>Високий – сформовані вміння ефективної комунікації;</p> <p>Середній – неповна та вибіркова реалізація умінь;</p> <p>Низький – суттєві труднощі у взаємодії, відсутність стійких комунікативних навичок.</p>
Рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> – здатність до самооцінки; – усвідомлення сильних і слабких сторін; – готовність до корекції поведінки. 	<p>Високий – критична самооцінка, постійне вдосконалення;</p> <p>Середній – часткове усвідомлення власних можливостей;</p> <p>Низький – труднощі у самоаналізі, низький рівень рефлексії.</p>

Таким чином, систематизація критеріїв і показників у поєднанні з характеристикою рівнів дозволила створити комплексну діагностичну модель оцінювання сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Застосування цієї моделі забезпечило можливість поєднати кількісні та якісні результати дослідження, а також стало базою для подальшого розроблення та впровадження формувальних заходів у межах експериментальної роботи.

Для забезпечення наочності викладеного матеріалу та систематизації отриманих результатів, визначені критерії, показники й рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів було представлено у вигляді рисунку. Така візуалізація дозволяє простежити взаємозв'язок між мотиваційним, когнітивним, операційно-діяльним і рефлексивним критеріями, а також конкретизує характеристики кожного з них на рівнях: високому, середньому та низькому (рис.2.1).

Отже, наведена нами система узагальнює сутність виокремлених критеріїв і показників та демонструє їхню роль у визначенні рівня комунікативної компетентності студентів. Вона виступає своєрідною моделлю оцінювання, що забезпечує цілісне уявлення про досліджуване явище та створює підґрунтя для подальшого розроблення методики формування комунікативної коомпетентності майбутніх педагогів.

Рис.2.1. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів

2.3. Аналіз результатів діагностики рівня сформованості комунікативної компетентності студентів педагогічних спеціальностей

Дослідження рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів передбачає застосування комплексного підходу, що поєднує кількісні та якісні методи збору й аналізу даних. Це обумовлено багатокomпонентною природою комунікативної компетентності, яка включає мотиваційні, когнітивні, операційно-діяльнісні та рефлексивні аспекти. Тільки інтеграція різних діагностичних засобів дозволяє отримати об'єктивне уявлення про рівень розвитку досліджуваного феномена, а також виявити труднощі, що постають у студентів у процесі професійної підготовки.

Експериментальна робота проводилася на базі гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. У вибірку увійшли 45 студентів магістратури першого року навчання спеціальностей «Педагогіка вищої школи» та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті». Такий склад вибірки забезпечив репрезентативність результатів, оскільки студенти зазначених спеціальностей активно включені в комунікативну діяльність та орієнтовані на педагогічну практику.

Для збору емпіричних даних було використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

- опитування студентів дозволило виявити їхні суб'єктивні уявлення про власний рівень комунікативної готовності, визначити основні труднощі у спілкуванні та мотивацію до вдосконалення комунікативних умінь;
- спостереження за навчально-професійною діяльністю дало можливість зафіксувати реальні прояви комунікативних умінь у процесі взаємодії з викладачами та одногрупниками, оцінити ефективність використання вербальних і невербальних засобів спілкування, а також виявити наявність комунікативних бар'єрів;

- тестові методики («КОС-2» і тест «Визначення рівня комунікативності») забезпечили об'єктивне кількісне вимірювання рівня розвитку комунікативних та організаторських схильностей студентів.

Аналізуючи здійснені нами спостереження за навчально-професійною діяльністю студентів, вдалося визначити особливості прояву їхніх комунікативних умінь у реальних ситуаціях взаємодії з викладачами, однокурсниками та учнями під час педагогічної практики. Спостереження дало змогу виявити як сильні сторони, так і труднощі студентів у сфері комунікації.

По-перше, було встановлено, що значна частина студентів володіє базовими навичками встановлення контакту, здатністю підтримувати діалог та використовувати елементи вербального й невербального впливу (жести, міміка, інтонація). Проте ефективність цих дій суттєво залежала від рівня підготовленості до конкретної педагогічної ситуації: у більшості випадків студенти демонстрували впевненість у стандартних комунікативних умовах, тоді як у нових або конфліктних ситуаціях відчувалася невпевненість і недостатність комунікативного репертуару.

По-друге, результати спостереження підтвердили, що студенти переважно орієнтовані на відтворювальний стиль спілкування: вони наслідували мовленнєві зразки викладачів, відтворювали готові алгоритми взаємодії, але не завжди демонстрували гнучкість та індивідуалізацію підходу. Це вказує на недостатній рівень сформованості операційно-діяльнісного компонента комунікативної компетентності.

По-третє, під час педагогічної практики виявлено, що лише частина студентів здатна ефективно застосовувати техніки активного слухання, аргументації та педагогічного переконання. У значній кількості учасників дослідження спостерігалися труднощі в управлінні власними емоціями у процесі спілкування, що знижувало якість взаємодії та могло спричиняти комунікативні бар'єри.

Нарешті, особливої уваги заслуговує факт низького рівня використання рефлексивних навичок у комунікації: більшість студентів не надавала належного значення аналізу власної поведінки після спілкування, що обмежувало можливості самокорекції. Це свідчить про потребу у цілеспрямованій роботі з розвитку рефлексивного критерію комунікативної компетентності.

Таким чином, результати спостереження стали важливим підґрунтям для узагальненої оцінки сформованості комунікативних умінь студентів. Вони дозволили не лише підтвердити дані анкетування та тестування, а й виявити приховані аспекти комунікативної поведінки, які не завжди усвідомлювали самі студенти. Це, у свою чергу, підкреслює необхідність комплексного підходу до діагностики комунікативної компетентності, що враховує як суб'єктивні, так і об'єктивні її прояви.

Застосування методики КОС-2 дало змогу кількісно визначити рівні розвитку комунікативних схильностей студентів та доповнити якісний аналіз результатів спостереження, анкетування й інтерв'ю.

Мотиваційний критерій: за результатами тестування встановлено, що близько третини студентів ($\approx 30\text{--}35\%$) мають низький рівень комунікативної спрямованості: вони уникають активних контактів, виявляють тривожність у нових соціальних ситуаціях, відчують труднощі при необхідності проявити ініціативу.

Приблизно 40–45% респондентів показали середній рівень мотивації до спілкування, що проявляється у вибірковості контактів, орієнтації на знайомі ситуації та готовності включатися в комунікацію за наявності сприятливих умов.

Лише 20–25% студентів демонструють високий рівень комунікативної мотивації, коли спілкування розглядається ними як ресурс особистісного і професійного розвитку.

Когнітивний критерій: дані тестування засвідчили, що значна частина опитаних студентів (понад 45%) не завжди усвідомлюють закономірності

комунікативного процесу, слабо володіють техніками ефективного діалогу та аргументації.

Середній рівень когнітивної складової ($\approx 40\%$) характеризується знанням основних правил спілкування, проте без вміння системно їх застосовувати в умовах групової роботи.

Лише 15% студентів продемонстрували високий рівень когнітивної готовності, коли знання супроводжуються реальним досвідом використання прийомів активного слухання, формулювання чітких висловлювань і ведення діалогу.

Поведінковий критерій: у частини респондентів (35–40%) простежується низький рівень поведінкових проявів: вони пасивні в колективних обговореннях, не проявляють ініціативи, уникають організаційних функцій.

Найбільш чисельна група ($\approx 45\%$) показала середній рівень розвитку поведінкової складової, який виявляється у вибірковій активності – студенти здатні долучатися до колективної діяльності, проте лише за умов підтримки з боку викладача чи групи.

Лише 15–20% студентів відзначаються високим рівнем поведінкових характеристик: вони активно беруть участь у дискусіях, ініціюють взаємодію, прагнуть до співпраці та здатні організовувати комунікативні процеси в групі.

Отримані результати за методикою КОС-2 свідчать про переважання середнього рівня сформованості комунікативної компетентності серед студентів. При цьому виявлено значну частку осіб із низькими показниками, що вказує на потребу в цілеспрямованій педагогічній підтримці розвитку мотиваційної, когнітивної та поведінкової складових комунікативної компетентності.

Отримані дані доцільно узагальнити у вигляді таблиці, що дає змогу наочно простежити розподіл студентів за рівнями сформованості комунікативної компетентності за кожним із визначених критеріїв

(мотиваційним, когнітивним та поведінковим). Така систематизація дозволяє чітко окреслити сильні та слабкі сторони досліджуваного процесу й виступає підґрунтям для подальшого визначення напрямів педагогічної підтримки (табл.2.3).

Таблиця 2.3.

**Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів
(за результатами методики КОС-2)**

Критерії / Рівні	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Мотиваційний	30–35% – уникають контактів, тривожні у нових ситуаціях, мають труднощі з ініціативністю	40–45% – вибірковість у контактах, включення у спілкування за сприятливих умов	20–25% – спілкування як ресурс особистісного і професійного розвитку
Когнітивний	≈ 45% – слабе усвідомлення закономірностей комунікації, обмежене володіння техніками діалогу	≈ 40% – знання правил спілкування без системного застосування	15% – сформовані знання + досвід активного слухання, чіткого висловлення, ведення діалогу
Поведінковий	35–40% – пасивні в колективі, не проявляють ініціативи, уникають організаційних функцій	≈ 45% – вибіркова активність, участь лише за підтримки викладача чи групи	15–20% – активні учасники дискусій, ініціативні, здатні організувати комунікацію

Узагальнюючи дані, слід зазначити, що домінуючою є група студентів із середнім рівнем сформованості комунікативної компетентності. Разом із тим, майже третина майбутніх педагогів демонструє низькі показники за всіма критеріями, що свідчить про недостатній рівень готовності до ефективної комунікації в навчально-професійній діяльності (рис.2.2). Це підтверджує необхідність системної педагогічної підтримки, спрямованої на

розвиток мотиваційних установок, розширення когнітивного компоненту та активізацію поведінкових проявів у процесі професійної підготовки.

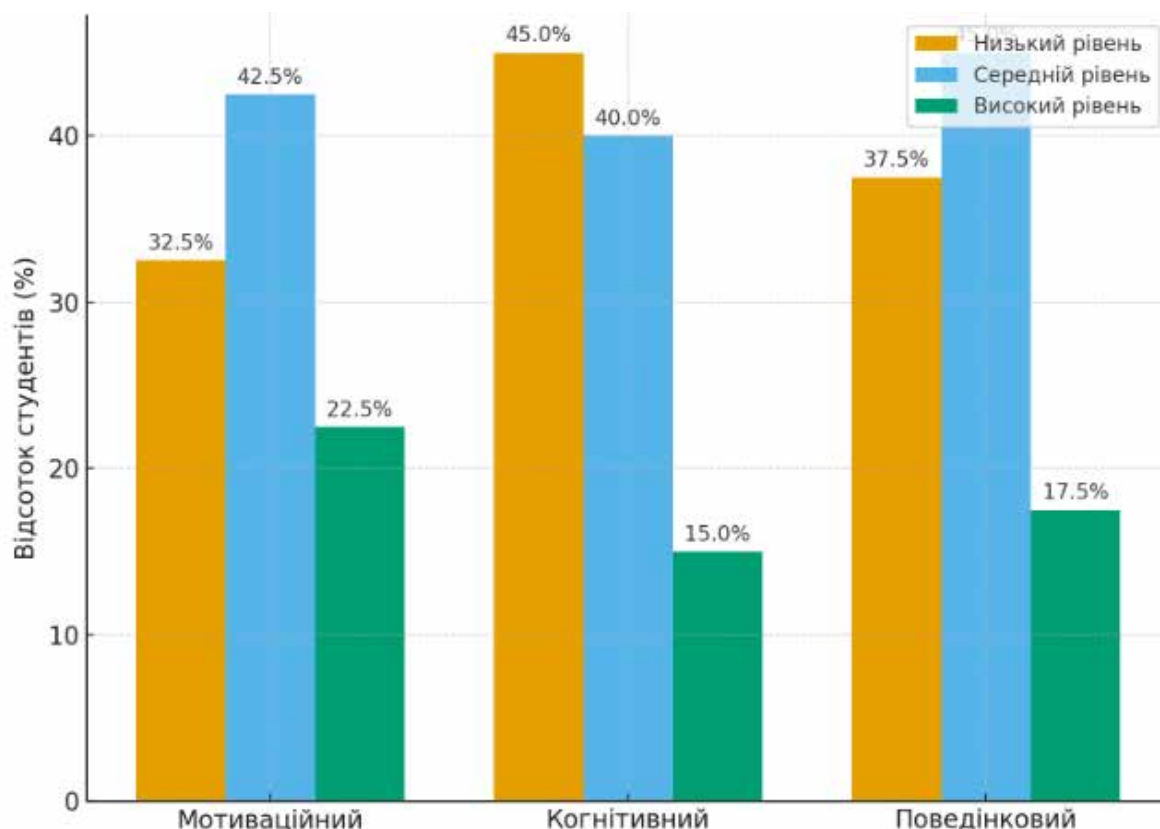

Рис.2.2. Рівні сформованості комунікативної компетентності студентів за методикою КОС-2

Для більш глибокого вивчення особливостей сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів було використано тест «Визначення рівня комунікативності». Його застосування дозволило проаналізувати рівень відкритості студентів до спілкування, здатність встановлювати міжособистісні контакти, підтримувати діалог та ефективно взаємодіяти в освітньо-професійному середовищі.

Результати дослідження свідчать про наявність суттєвих відмінностей у ступені комунікативності студентів:

- *низький рівень* ($\approx 25\text{--}30\%$) – студенти з труднощами вступають у контакт, схильні уникати тривалих розмов, виявляють невпевненість у ситуаціях публічного спілкування. Для них характерна

обмеженість комунікативного досвіду та висока ймовірність психологічних бар'єрів під час взаємодії;

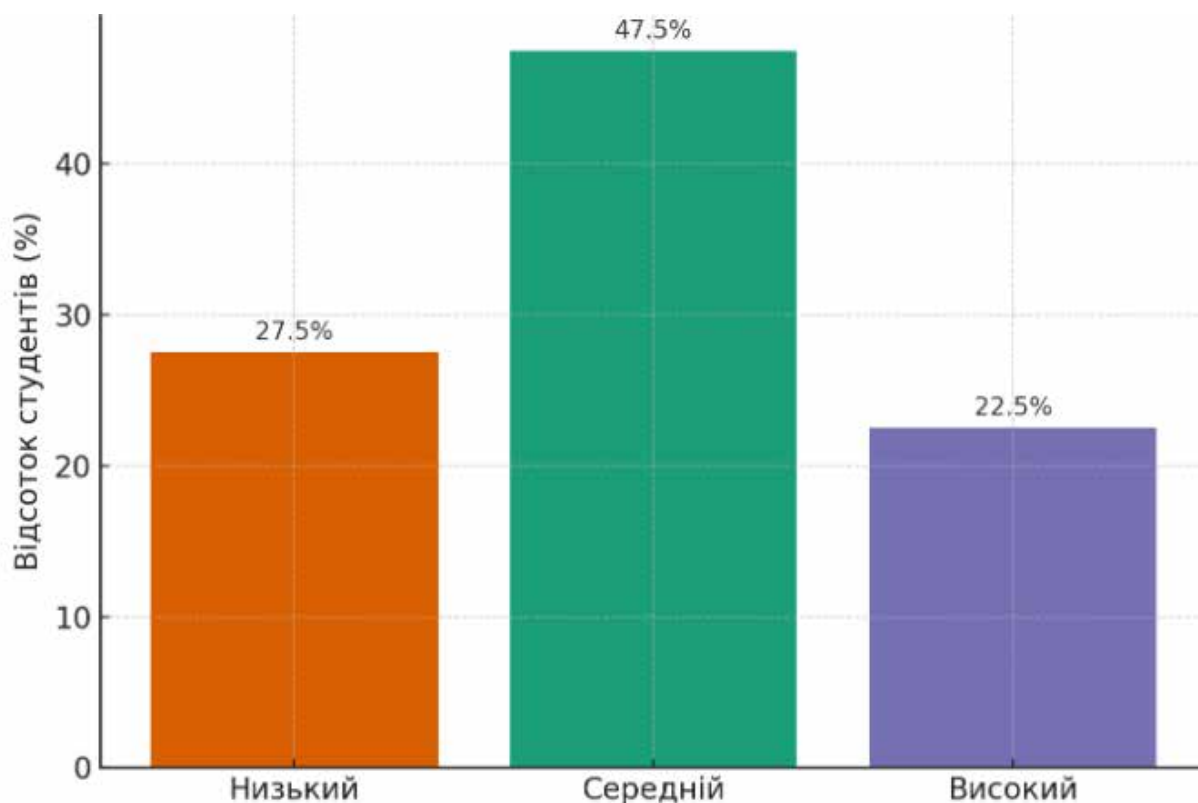
- *середній рівень* ($\approx 45\text{--}50\%$) – найбільш чисельна група, що відзначається вибірковістю у встановленні контактів. Такі студенти охоче спілкуються в знайомому колі, проте у нових соціальних ситуаціях відчують певні труднощі. Їх комунікативні навички розвинуті на базовому рівні, однак не завжди достатні для ефективної професійної взаємодії;
- *високий рівень* ($\approx 20\text{--}25\%$) – респонденти, які легко вступають у контакт, проявляють відкритість, готовність до діалогу, здатність підтримувати різноманітні форми міжособистісної та професійної взаємодії. Такі студенти демонструють комунікабельність, що є важливим ресурсом їх майбутньої педагогічної діяльності.

Графічно дані наведено у табл.2.4, рис.2.3.

Таблиця 2.4.

**Рівні сформованості комунікативної компетентності студентів за тестом
«Визначення рівня комунікативності»**

Рівень	Характеристика	Кількість студентів (%)
Низький	Уникають тривалих контактів, відчують невпевненість у публічному спілкуванні, схильні до комунікативних бар'єрів	25–30%
Середній	Спілкуються вибірково, переважно в знайомому колі, у нових ситуаціях відчують труднощі, мають базові навички діалогу	45–50%
Високий	Легко вступають у контакт, відкриті, готові до діалогу, здатні підтримувати різні форми взаємодії	20–25%

Рис.2.3. Рівні комунікативності студентів за тестом «Визначення рівня комунікативності»

Таким чином, результати тестування підтвердили тенденцію, виявлену за методикою КОС-2: серед студентів переважає середній рівень розвитку комунікативних характеристик, водночас відносно значна частка респондентів має низькі показники, що потребує педагогічного впливу та створення умов для активного формування навичок відкритого й ефективного спілкування.

Здійснене нами опитування студентів дозволило значно поглибити розуміння результатів, отриманих у процесі тестування. Цей метод забезпечив можливість не лише уточнити кількісні дані, а й розкрити індивідуальні причини труднощів, що виникають у комунікативній діяльності.

По-перше, опитування показало, що частина студентів усвідомлює власні обмеження у сфері комунікації та пов'язує їх із недостатнім досвідом публічних виступів або з особливостями характеру (сором'язливістю, тривожністю, схильністю уникати конфліктних ситуацій). При цьому

студенти підкреслювали, що подолання цих труднощів можливе завдяки спеціальним тренінгам, вправам та практичним завданням у процесі підготовки.

По-друге, було виявлено відмінності у ставленні студентів до власного професійного розвитку. Частина з них демонструвала високу мотивацію до вдосконалення комунікативних умінь, розглядаючи їх як ключову складову педагогічної діяльності. Інша частина проявляла ситуативний інтерес до розвитку комунікативної компетентності, вважаючи її важливою лише в межах виконання навчальних завдань, а не як системну професійну потребу.

По-третє, опитування допомогло простежити індивідуальні установки щодо подолання комунікативних бар'єрів. Одні студенти орієнтувалися на активний пошук шляхів вирішення проблемних ситуацій (наприклад, через опору на колективні форми роботи чи взаємодію з викладачами), інші – виявляли пасивність, перекладаючи відповідальність за комунікативні труднощі на зовнішні обставини.

Важливим результатом опитування стало також виявлення впливу особистісних факторів на комунікативну поведінку студентів: емоційної стабільності, рівня самоконтролю, упевненості у власних знаннях. Студенти, які характеризувалися високим рівнем самоповаги та адекватною самооцінкою, демонстрували більшу готовність до відкритого спілкування та конструктивного вирішення проблем.

Отже, проведене опитування дозволило не лише підтвердити результати кількісних методів діагностики, а й збагатили їх якісними характеристиками. Вони показали різноманітність особистісних підходів студентів до комунікації та підкреслили необхідність індивідуалізованих стратегій розвитку комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Результати здійсненого нами аналізу в ході емпіричного дослідження продемонстрували наявність істотної диференціації рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Зокрема:

- *високий рівень* виявлено у частини студентів, які володіли стійкою позитивною мотивацією до педагогічного спілкування, володінням системними знаннями про закономірності комунікації та наявністю сформованих практичних умінь. Такі студенти виявляли впевненість у взаємодії, гнучко застосовували різні комунікативні стратегії та вміли здійснювати самооцінку власних дій;
- *середній рівень* продемонструвала найбільша кількість учасників. Вони володіли певними знаннями та навичками, проте застосовували їх фрагментарно й ситуативно. Мотивація цих студентів до вдосконалення комунікативних умінь була нестійкою, а рівень рефлексії – недостатньо розвиненим;
- *низький рівень* виявився у студентів, яким бракувало чіткої мотивації, теоретичних знань та практичних умінь у сфері педагогічного спілкування. Вони відчували значні труднощі у встановленні контакту, подоланні комунікативних бар'єрів та здійсненні самоаналізу.

Аналіз результатів діагностики підтвердив, що більшість студентів магістратури перебувають на середньому рівні сформованості комунікативної компетентності, що засвідчує потребу у цілеспрямованому формувальному впливі під час професійної підготовки. Отримані дані дозволяють зробити висновок, що формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів є неоднорідним процесом і залежить як від особистісних чинників (мотивації, рівня саморефлексії), так і від педагогічних умов навчання.

Таким чином, результати емпіричного дослідження стали підґрунтям для розроблення методики формування комунікативної компетентності, орієнтованої на забезпечення цілісного розвитку мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного та рефлексивного компонентів.

2.4. Виявлені проблеми та суперечності у процесі формування комунікативної компетентності

Результати емпіричного дослідження стали підґрунтям для подальшого розроблення формувального впливу, спрямованого на підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Зокрема, проведений комплексний аналіз отриманих результатів дав змогу здійснити кількісне узагальнення даних щодо рівня сформованості комунікативної компетентності студентів. Для цього було визначено кількість та відсотковий розподіл учасників дослідження за високим, середнім та низьким рівнями. Узагальнені результати подано в табл. 2.5.

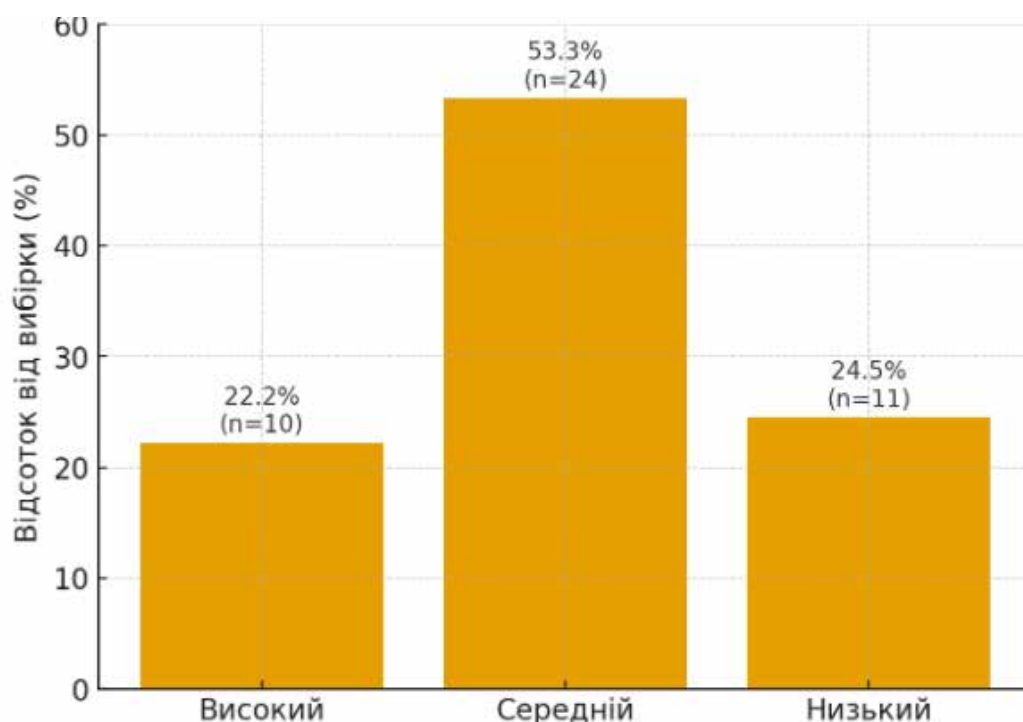
Таблиця 2.5.

Розподіл студентів за рівнями сформованості комунікативної компетентності

Рівень сформованості	Кількість студентів	Відсоток від вибірки (%)
Високий	10	22,2 %
Середній	24	53,3 %
Низький	11	24,5 %
Усього	45	100 %

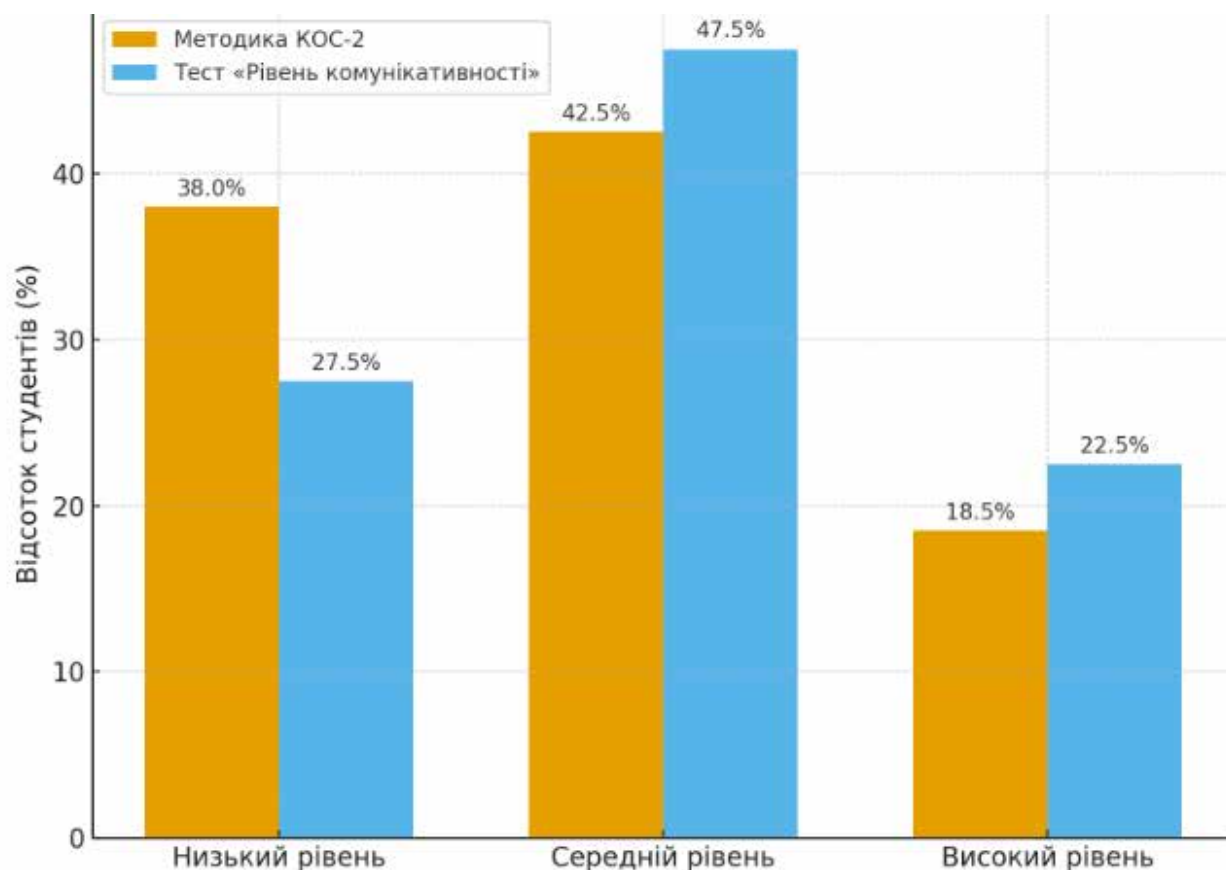
Аналіз таблиці свідчить, що найбільша частка студентів (понад половина вибірки) перебуває на середньому рівні сформованості комунікативної компетентності. Це підтверджує тенденцію до фрагментарності знань, ситуативності мотивації та недостатньої сформованості практичних умінь у більшості магістрантів. Водночас майже чверть студентів досягли високого рівня, що вказує на наявність позитивного потенціалу для розвитку. Однак значна кількість студентів із низьким рівнем (приблизно чверть вибірки) актуалізує необхідність розроблення та

впровадження спеціально організованої формувальної роботи, спрямованої на розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки (рис.2.4).

Рис.2.4. Розподіл студентів за рівнями сформованості комунікативної компетентності

Аналіз результатів дослідження, наведених на рис. 2.5, виявив певні суперечності у визначенні рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів залежно від застосованої діагностичної методики. Так, за методикою КОС-2 частка студентів із низьким рівнем становить 38 %, тоді як за тестом «Рівень комунікативності» цей показник є істотно нижчим – 27,5 %. Натомість середній рівень частіше фіксувався саме другою методикою (47,5 % проти 42,5 % за КОС-2). Щодо високого рівня, то спостерігається відносна збалансованість: 18,5 % за КОС-2 і 22,5 % за тестом «Рівень комунікативності».

Рис.2.5. Аналіз результатів дослідження

Отримані дані засвідчують неоднозначність у діагностичних підходах до вивчення комунікативної компетентності майбутніх педагогів. З одного боку, методика КОС-2 виявляє більший відсоток студентів із низькими показниками, що може свідчити про її спрямованість на глибинні характеристики комунікативних і організаторських схильностей. З іншого боку, тест «Рівень комунікативності» виявляє ширший спектр середнього рівня, акцентуючи увагу на ситуативних аспектах спілкування та міжособистісної взаємодії.

Таким чином, виявлені розбіжності між результатами двох діагностичних інструментаріїв актуалізують проблему відсутності єдиного узгодженого критерію оцінювання комунікативної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей. Це створює методичну суперечність, яка, у свою чергу, знижує валідність одержаних висновків і потребує комплексного підходу до оцінювання, що передбачає використання декількох методик у поєднанні з якісним аналізом.

Узагальнення результатів дозволяє виділити низку ключових проблем і суперечностей у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів:

1. Суперечність між декларованою значущістю комунікативної компетентності у професійній підготовці педагога та недостатньою увагою до її цілеспрямованого формування у освітньому процесі.

У сучасних наукових дослідженнях і нормативно-правових документах (стандартах вищої освіти, концепціях професійної підготовки майбутніх педагогів) комунікативна компетентність визначається як одна з провідних складових професіоналізму педагога. Вона розглядається не лише як інструмент ефективною педагогічної взаємодії, а й як умова формування позитивного освітнього середовища, розвитку особистості здобувачів освіти та налагодження партнерської співпраці з батьками й колегами.

Проте фактичний аналіз освітнього процесу у закладах вищої освіти свідчить, що формування комунікативної компетентності часто не є системно організованим та цілеспрямованим. Дисципліни професійного циклу здебільшого акцентують увагу на предметних знаннях, технологіях навчання та методичних аспектах, тоді як комунікативний компонент представлений фрагментарно. У результаті виникає ситуація, коли студенти усвідомлюють значущість комунікації у майбутній педагогічній діяльності, однак не отримують достатнього інструментарію для її розвитку.

Зазначена суперечність проявляється у таких аспектах:

- *теоретична та декларативна площина* – у нормативних документах і програмах комунікативна компетентність визначається як ключова;

- *практична площина* – навчальні плани та зміст освітніх програм не передбачають достатньої кількості дисциплін чи практичних занять, спрямованих на розвиток комунікативних умінь;

- *результативна площина* – випускники часто демонструють недостатній рівень готовності до конструктивної взаємодії в реальному педагогічному середовищі.

Таким чином, дана суперечність засвідчує розрив між суспільним запитом на високий рівень комунікативної компетентності педагога та реальними освітніми умовами її формування. Усунення цієї невідповідності потребує цілеспрямованої інтеграції комунікативних практик у систему професійної підготовки, впровадження тренінгових методик, активних форм навчання, педагогічних практик, які забезпечуватимуть розвиток не лише теоретичних знань, а й практичних навичок ефективної взаємодії.

2. Суперечність між наявністю теоретичних знань студентів і недостатнім рівнем сформованості практичних комунікативних умінь, що ускладнює їхню професійну взаємодію.

Комунікативна компетентність педагога формується насамперед у процесі активної практики, коли майбутній фахівець має можливість застосовувати знання у конкретних ситуаціях педагогічної взаємодії. Сучасні студенти добре усвідомлюють, що від уміння налагоджувати контакт, переконувати, мотивувати та вирішувати конфлікти значною мірою залежатиме їхня професійна ефективність. Це створює об'єктивну потребу у створенні навчальних умов, які б забезпечували регулярне тренування відповідних навичок.

Однак аналіз освітнього середовища свідчить про його обмеженість у цьому напрямі. З одного боку, дисципліни, спрямовані на формування комунікативної культури, здебільшого мають теоретичний характер. З іншого – практичні заняття часто зводяться до відпрацювання стандартних ситуацій, що не відображають складності й багатогранності реальної педагогічної діяльності. Додатково ускладнює ситуацію недостатня кількість педагогічної практики або ж її формальний характер, коли студенти виконують переважно спостережувальні функції, а не активну взаємодію з учнями та колективом.

Ця суперечність проявляється у таких вимірах:

- *мотиваційний* – студенти виявляють високий інтерес і готовність до розвитку комунікативних умінь, проте можливості для їхнього системного відпрацювання обмежені;
- *організаційний* – освітнє середовище не завжди передбачає достатній спектр інтерактивних методів (рольові ігри, тренінги, кейси, симуляції), які б сприяли набуттю практичних умінь;
- *результативний* – у випускників спостерігається розрив між теоретичним розумінням комунікації та практичною готовністю до її ефективного застосування.

Отже, дана суперечність відображає відсутність належної узгодженості між об'єктивною потребою майбутніх педагогів у формуванні комунікативних навичок та реальними освітніми можливостями для їх реалізації. Подолання цього розриву передбачає розширення практико-орієнтованої складової професійної підготовки, активне впровадження інтерактивних методик, розвиток системи педагогічних практик і створення середовища, яке стимулює до постійного вдосконалення комунікативної культури.

3. Суперечність між потребою педагогічної діяльності у високому рівні комунікативної культури та значною часткою студентів із низькими показниками комунікативної компетентності.

Ця суперечність відображає розрив між соціальним запитом і реальними результатами професійної підготовки. Сучасне суспільство, яке перебуває у стані динамічних змін і трансформацій, висуває до педагогів нові вимоги, серед яких однією з ключових є здатність ефективно будувати комунікацію в умовах багатокультурного, інформаційно насиченого та психологічно складного середовища. Від педагога очікують високого рівня розвитку комунікативних умінь, що дозволяють не лише передавати знання, а й виступати посередником у формуванні цінностей, норм і соціальних установок.

Однак результати проведеного дослідження засвідчили, що значна частина студентів демонструє лише середній або низький рівень сформованості комунікативної компетентності. Це виявляється у труднощах під час організації діалогу, невмінні адаптувати стиль мовлення до конкретної ситуації, недостатньо розвинених навичках активного слухання та конструктивного вирішення конфліктів. Відтак існує розрив між очікуваним рівнем готовності майбутнього педагога і фактичними досягненнями студентів у цій сфері.

Подолання цієї суперечності потребує не лише вдосконалення змісту навчальних програм, а й створення багаторівневої системи підтримки студентів у розвитку комунікативних умінь. Йдеться про організацію тренінгів, інтерактивних занять, психологічних практикумів, які дозволять не лише теоретично усвідомлювати значення комунікації, а й практично відпрацьовувати навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності.

4. Методична суперечність у діагностиці комунікативної компетентності, яка виявляється у розбіжностях між різними інструментами вимірювання, що потребує інтегративного підходу.

Дана суперечність зумовлена тим, що сучасна педагогічна практика вимагає від фахівців здатності ефективно взаємодіяти з учнями, колегами та батьками, застосовуючи широкий спектр комунікативних стратегій. Проте аналіз навчальних програм свідчить, що методичне забезпечення дисциплін, спрямованих на розвиток комунікативних умінь, часто є фрагментарним і не системним. Значна частина матеріалів ґрунтується на традиційних формах подання знань, що не враховують сучасних освітніх викликів.

Водночас відсутність інноваційних педагогічних технологій (інтерактивних методів, симуляційних занять, рольових ігор, кейс-методів тощо) призводить до недостатнього залучення студентів у реальні комунікативні ситуації. Це обмежує можливості формування не лише знань про комунікацію, а й практичних навичок її здійснення.

Таким чином, суперечність проявляється між теоретично усвідомленою необхідністю створення умов для розвитку комунікативної компетентності та фактичним браком якісного методичного інструментарію й сучасних практикоорієнтованих підходів. Її подолання можливе лише за умови оновлення змісту навчальних дисциплін, упровадження інноваційних освітніх технологій та системної інтеграції практичних завдань у процес підготовки педагогів.

Узагальнюючи результати аналізу, можемо стверджувати, що виявлені суперечності відображають системну проблему у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. По-перше, недостатня цілеспрямованість освітнього процесу на формування комунікативної компетентності знижує ефективність реалізації декларованих освітніх завдань. По-друге, розрив між теоретичною підготовкою та практичним застосуванням комунікативних умінь зумовлює їх фрагментарний характер і ускладнює професійну самореалізацію студентів. По-третє, зростаючі суспільні вимоги до комунікативної компетентності педагога не знаходять належного відображення у фактичному рівні її сформованості у більшості здобувачів освіти.

Виявлені проблеми підтверджують актуальність методики формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, спрямованої на цілеспрямований розвиток комунікативної компетентності майбутніх педагогів шляхом поєднання інноваційних педагогічних технологій, практикоорієнтованих завдань і системної діагностики.

Отже, ці суперечності свідчать про потребу у спеціально організованому, системному й цілеспрямованому педагогічному впливі, що передбачає інтеграцію теоретичної та практичної підготовки, активне використання інтерактивних методів, а також створення умов для розвитку комунікативних умінь у різних видах професійної діяльності. Подолання зазначених проблем має стати важливим напрямом удосконалення освітнього процесу у закладах вищої педагогічної освіти.

Висновки до розділу 2

У ході дослідження стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів було здійснено комплексну діагностику рівня розвитку відповідних умінь, знань та особистісних якостей студентів педагогічних спеціальностей.

Результати констатувального етапу засвідчили, що більшість студентів перебувають на середньому рівні сформованості комунікативної компетентності (53,3 % вибірки). Це свідчить про наявність певного потенціалу, однак водночас виявляє фрагментарність знань, ситуативність мотивації та недостатню розвиненість практичних комунікативних умінь. Майже чверть студентів (24,5 %) мають низький рівень, що вказує на серйозні труднощі у сфері спілкування та професійної взаємодії й актуалізує необхідність спеціально організованої педагогічної підтримки. Позитивним результатом є наявність 22,2 % студентів із високим рівнем, що демонструє перспективність розвитку та потенційні можливості підвищення якості підготовки загалом.

Застосування різних діагностичних методик (КОС-2 та тест «Рівень комунікативності») дало підстави констатувати певну розбіжність у результатах, що свідчить про неоднозначність і складність оцінювання комунікативної компетентності. Методика КОС-2 зафіксувала більший відсоток студентів із низьким рівнем, тоді як за тестом «Рівень комунікативності» домінував середній рівень. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до діагностики, що включає поєднання кількох інструментів та якісного аналізу.

Аналіз отриманих результатів дав змогу виявити низку суперечностей:

- між декларованою значущістю комунікативної компетентності у професійній підготовці педагога та недостатньою увагою до її цілеспрямованого формування в освітньому процесі;

- між достатнім рівнем теоретичних знань студентів та недостатньою розвиненістю їхніх практичних комунікативних умінь;
- між зростаючими суспільними вимогами до високого рівня комунікативної компетентності педагога та фактичним станом її сформованості у більшості здобувачів освіти.

Таким чином, дослідження підтвердило, що процес формування комунікативної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей є суперечливим і недостатньо цілеспрямованим. Це актуалізує необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів шляхом інтеграції теоретичної та практичної складових, посилення практикоорієнтованого компоненту навчання, упровадження інноваційних педагогічних технологій та створення умов для системного розвитку комунікативних умінь.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

3.1. Інноваційні підходи до формування комунікативної компетентності у вищій школі

Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність суперечностей між значущістю комунікативної компетентності в діяльності педагога та фактичним станом її сформованості у студентів. Це актуалізує пошук і впровадження інноваційних підходів, здатних забезпечити цілеспрямоване, системне та ефективне формування комунікативних умінь у процесі професійної підготовки.

Сучасна вища школа поступово переходить від традиційної парадигми навчання, орієнтованої на передачу знань, до компетентнісної, що передбачає розвиток практичних навичок і особистісних якостей. У цьому контексті інноваційні підходи виконують роль засобу інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, створюючи умови для формування у студентів здатності до ефективної професійної комунікації.

До найбільш значущих інноваційних підходів, релевантних для формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, належать:

1. Компетентнісний підхід.

Він орієнтований на розвиток ключових та професійних компетентностей, серед яких комунікативна займає провідне місце. Завдяки цьому підходу навчальний процес акцентує увагу не лише на знаннях, а й на здатності застосовувати їх у конкретних професійних і соціальних ситуаціях.

2. Діяльнісний підхід.

Формування комунікативної компетентності відбувається через практичну діяльність, активне включення студентів у різні види комунікативної взаємодії: рольові ігри, тренінги, педагогічні практикуми,

моделювання педагогічних ситуацій. Це дозволяє подолати виявлену фрагментарність знань та недостатню розвиненість практичних умінь.

3. Особистісно орієнтований підхід.

Він забезпечує врахування індивідуальних потреб і рівня сформованості комунікативних навичок кожного студента. У такому підході домінує принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що сприяє розвитку рефлексії, самопізнання та усвідомлення власних комунікативних стратегій.

4. Інтерактивний підхід.

Передбачає використання інтерактивних методів і технологій навчання (дискусії, мозкові штурми, групові проекти, дебати), які стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі та підвищують мотивацію до комунікативної діяльності. Саме це дозволяє подолати виявлену на констатувальному етапі ситуативність мотивації.

5. Технологічний підхід.

Використання цифрових технологій, платформ для онлайн-комунікації та віртуального співробітництва створює нові умови для розвитку комунікативних навичок. Застосування мультимедійних засобів, інтерактивних курсів, онлайн-тренінгів дає змогу організувати навчання у форматі, наближеному до сучасних вимог інформаційного суспільства.

Узагальнюючи зазначені підходи, можна стверджувати, що ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів можливе лише за умови поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, активного залучення студентів до різних форматів комунікативної взаємодії. Саме тому особливого значення набувають конкретні педагогічні технології, які реалізують інтерактивний та діяльнісний підходи. Однією з найбільш результативних інноваційних технологій у цьому контексті виступають тренінгові технології, що довели свою ефективність у світовій і вітчизняній практиці.

Одним із важливих інноваційних засобів розвитку комунікативної компетентності майбутніх педагогів є тренінгові технології. Їх упровадження

у процес професійної підготовки сприяє поєднанню теоретичного засвоєння знань із практичним відпрацюванням комунікативних навичок у різних педагогічних ситуаціях. Тренінг створює умови, у яких студенти можуть апробувати різні моделі професійної взаємодії, визначати їх переваги та недоліки, а також оцінювати власні здібності й готовність до ефективної комунікації у майбутній професійній діяльності [54].

Історично практика використання тренінгових технологій у світі бере початок із середини ХХ ст., коли американські дослідники почали застосовувати їх як засіб удосконалення навичок спілкування й адаптації особистості до професійних умов. В Україні ця освітня технологія почала активно поширюватися лише в останні десятиліття, проте вже набула значної популярності й довела ефективність у формуванні професійної майстерності педагогів [5].

Наукові розвідки українських дослідників (О. Безпалько, О. Главник, І. Мельничук, О. Сисоєва та ін.) підтверджують, що тренінг виступає не лише засобом розвитку комунікативних навичок, а й інструментом особистісного зростання та професійного самовдосконалення майбутніх педагогів. Активне вивчення теоретико-методичних засад, розробка тренінгових програм і підготовка професійних фасилітаторів свідчать про формування в Україні власної школи тренінгу, яка органічно інтегрується у систему вищої педагогічної освіти [49; 38].

Таким чином, упровадження інноваційних підходів до формування комунікативної компетентності у вищій школі є необхідною умовою підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів. Вони дозволяють подолати суперечності, виявлені під час констатувального етапу, забезпечити інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь, а також створити сприятливе освітнє середовище для розвитку особистості майбутнього вчителя як суб'єкта професійної комунікації.

Тренінгові технології можна розглядати як багатофункціональну форму навчання, що базується на цілеспрямованому, комплексному та відносно

тривалому використанні вправ групової роботи, об'єднаних єдиною навчальною програмою. Їх головна мета полягає у досягненні кінцевого результату – опануванні студентами знань, умінь, навичок і досвіду, які свідчать про їхню готовність до ефективної професійної комунікації.

До найпоширеніших засобів тренінгових технологій належать дискусії, кейс-метод, рольові ігри, драматизації, творчі та імпровізаційні завдання, ситуативні вправи. Вони ґрунтуються на активній діалогічній і полілогічній взаємодії учасників освітнього процесу та спрямовані на розвиток комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Важливо підкреслити, що ефективність застосування тренінгових технологій значною мірою залежить від готовності викладачів до їх упровадження. Недостатньо лише формально включати інноваційні методи в освітній процес – необхідна професійна майстерність педагога, його творчий потенціал, володіння сучасними методами комунікації та здатність мотивувати студентів. Саме тому актуальним завданням вищої школи є підготовка викладачів до використання тренінгових технологій, що забезпечить їхню результативність у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців [41].

Отже, використання інноваційних форм і методів навчання, зокрема тренінгових технологій, відкриває нові можливості для підвищення ефективності освітнього процесу. Вони сприяють не лише засвоєнню студентами знань та формуванню професійних умінь, а й розвитку гнучких комунікативних навичок, здатності до співпраці та конструктивного діалогу. Завдяки цьому освітній процес набуває практико-орієнтованого характеру, що підвищує адаптивні ресурси майбутніх фахівців, їхню конкурентоспроможність та готовність до професійної діяльності в умовах сучасного суспільства.

3.2. Використання інтерактивних методів і технологій у підготовці майбутніх педагогів

Сучасна педагогічна освіта орієнтована на підготовку вчителя, здатного творчо діяти, ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти та оперативно реагувати на виклики освітнього середовища. Одним із ключових засобів досягнення цієї мети виступають інтерактивні методи навчання, які передбачають активну участь студентів у навчальному процесі, їх залучення до обговорення, спільного пошуку рішень та практичного застосування отриманих знань. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх педагогів не лише підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу, а й формує навички співробітництва, критичного мислення та готовності до професійного спілкування [14].

У сучасному освітньому середовищі інтерактивні технології виступають важливим чинником, що трансформує та збагачує процес навчання. Сучасна освіта переживає суттєві зміни у методах, змісті та організації навчального простору. Особливо актуальною ця проблема є для закладів вищої освіти, де майбутні педагоги набувають професійних навичок та формують ключові компетентності. Інтеграція інтерактивних методів у навчальний процес сприяє підвищенню його ефективності, стимулюючи активну участь студентів та створюючи сприятливе інноваційне середовище для їхнього професійного розвитку. Завдяки такому підходу майбутні педагоги отримують можливість не лише засвоювати теоретичні знання, але й удосконалювати практичні уміння, що стають невід'ємною складовою їхньої педагогічної майстерності. Таким чином, інтерактивні технології виступають своєрідним «мостом» між теорією та практикою, забезпечуючи всебічний розвиток професійних компетентностей студентів [13].

В сучасному освітньому просторі інтерактивні технології стали ключовим інструментом трансформації методів навчання. Вони надають можливість студентам активно взаємодіяти з навчальним матеріалом,

підвищують їхню зацікавленість та сприяють індивідуалізації освітнього процесу. Крім того, інтерактивні підходи сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей і технологічної грамотності, що є важливим для підготовки майбутніх педагогів.

Інтерактивне навчання характеризується активною взаємодією учасників освітнього процесу і ґрунтується на спілкуванні та співпраці. Його реалізація відбувається як через використання сучасних технологій, так і через різні методи та організаційні форми навчання. Основна суть цього підходу полягає в колективній діяльності студентів, які працюють у групах, застосовуючи активні методи для розв'язання навчальних завдань. У цьому процесі викладач виступає не лише джерелом інформації, а й консультантом, організатором і партнером студентів [56].

Особливу увагу інтерактивне навчання приділяє партнерській взаємодії між викладачем і студентами, де всі учасники виступають рівними суб'єктами освітнього процесу, без домінування когось із них. Такий діалогічний підхід стимулює розвиток критичного мислення, здатності до аналізу, вирішення проблем, аргументованого прийняття рішень та ефективної комунікації [36].

Термін «інтерактивний» походить від англійських слів *interact* (взаємодіяти) та *act* (діяти), що підкреслює основну суть інтерактивного навчання – активну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, будь то люди чи технологічні засоби. Інтерактивні технології навчання формують комплекс методів, інструментів і організаційних форм, що стимулюють співпрацю і творчість для досягнення конкретних навчальних цілей [11].

Застосування інтерактивних технологій виступає одним із провідних принципів сучасного освітнього процесу. Вони не лише змінюють традиційний підхід до навчання, але й впливають на сприйняття навчального матеріалу, трансформуючи його з пасивного об'єкта в активний засіб пізнання та взаємодії. На відміну від класичних методів, інтерактивні

технології дозволяють одночасно вирішувати цілий комплекс завдань, важливих для професійної підготовки педагогів [15].

По-перше, вони сприяють формуванню стійкого інтересу до навчальної дисципліни. Використання візуальних ресурсів, рольових ігор, мультимедійних та віртуальних інструментів робить освітній процес більш динамічним та привабливим для студентів. По-друге, інтерактивні методи підвищують ефективність засвоєння знань, оскільки враховують різні стилі навчання та індивідуальні особливості майбутніх педагогів. Завдяки інтерактивним завданням і тестам здобувачі освіти отримують можливість глибше зрозуміти навчальний матеріал.

Важливою перевагою інтерактивних технологій є їхній вплив на розвиток інтелектуальної самостійності студентів. Виконуючи проблемні завдання, вони вчаться аналізувати, знаходити власні рішення й критично оцінювати результати. Також значну роль відіграє формування навичок співпраці та комунікації: групова робота й обговорення розвивають толерантність до різних точок зору, вміння аргументовано відстоювати позицію й водночас поважати думку інших [51].

До позитивних наслідків використання інтерактивних технологій належить:

- активізація процесу засвоєння й творчого застосування знань під час виконання практичних завдань;
- підвищення мотивації та зацікавленості у навчанні, що стимулює пошукову активність і креативність студентів;
- набуття досвіду міжособистісної комунікації, розвиток соціально-моральних цінностей та навичок діалогічної взаємодії;
- формування професійної компетентності через безпосереднє включення студентів у спільну діяльність;
- створення умов для ефективного спілкування з викладачем і колегами, що сприяє професійному становленню майбутніх педагогів;

- відображення демократичних засад освітнього середовища, адже інтерактивні технології моделюють реальні форми суспільної взаємодії [40].

Разом із тим, застосування інтерактивних технологій має й певні труднощі. Серед них – значні часові витрати на підготовку та проведення занять, необхідність спеціальної підготовки учасників, складність підтримання дисципліни в процесі групової взаємодії, а також те, що результати навчальної діяльності не завжди одразу очевидні. Проте ці обмеження не применшують важливості інтерактивних методів у підготовці педагогів, адже їх використання суттєво підвищує якість освітнього процесу [13].

Збільшити ефективність інтерактивного навчання можна завдяки поєднанню його з сучасними інформаційними технологіями – комп'ютерними програмами, мультимедійними засобами, віртуальними платформами. Такий підхід дозволяє не лише підвищити рівень засвоєння матеріалу, але й зробити процес професійної підготовки майбутніх педагогів більш осмисленим, практико-орієнтованим і спрямованим на розвиток комунікативної компетентності [34].

Успішна організація інтерактивного навчання передбачає дотримання низки вимог: забезпечення позитивної взаємодії між студентами, підтримка безпосереднього контакту, індивідуальна відповідальність кожного за результат, розвиток умінь групової роботи та регулярна оцінка ефективності взаємодії. Саме ці умови створюють сприятливе освітнє середовище, яке сприяє гармонійному поєднанню індивідуальних і колективних форм навчання, а також формуванню професійно значущих комунікативних навичок [11].

Для досягнення освітніх і виховних цілей викладач може застосовувати широкий спектр інтерактивних технологій, які не лише урізноманітнюють навчальний процес, а й сприяють розвитку ключових професійних умінь здобувачів освіти. До найбільш поширених методів належать «круглий стіл»

та «мозковий штурм», що довели свою ефективність у процесі підготовки майбутніх педагогів.

Метод «круглого столу» полягає в організації групового обговорення конкретної проблеми або теми за умови рівноправної участі всіх учасників. Такий формат навчальної взаємодії дає змогу реалізувати низку завдань, важливих для професійного становлення педагогів:

- налагодження освітньої комунікації – студенти вчаться аргументовано висловлювати власну позицію, уважно слухати та враховувати інші точки зору;
- активізація уваги й залучення до спільної діяльності – розвиваються навички зосередженого сприйняття інформації та конструктивного обговорення;
- формування критичного мислення – майбутні педагоги навчаються аналізувати отримані відомості, розпізнавати упередження та виробляти аналітичні судження;
- розвиток співпраці – обговорення проблем у групі сприяє оволодінню навичками колективного прийняття рішень;
- досвід командної роботи – здобувачі освіти практикуються у взаємодії, розподілі обов'язків та взаємопідтримці, що є необхідним для майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, «круглий стіл» є не лише інструментом обговорення, а й способом цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності та соціальної взаємодії студентів [14].

Метод «мозкового штурму» передбачає колективне генерування максимальної кількості ідей з певної теми без їхньої попередньої критики чи оцінки. У навчанні майбутніх педагогів метод брейнштурмінгу забезпечує низку переваг:

- стимулювання творчого мислення – формування здатності знаходити нові підходи до вирішення педагогічних завдань;

- розвиток колективної роботи – уміння взаємодіяти в групі, обмінюватися думками й сприймати конструктивні зауваження;
- удосконалення комунікативних умінь – потреба висловлювати власні ідеї та аргументувати їх у груповому середовищі сприяє формуванню культури професійного спілкування;
- орієнтація на вирішення проблем – студенти вчать пропонувати практичні рішення, у тому числі інноваційні;
- підвищення мотивації та зацікавленості – здобувачі освіти відчують значущість власних ідей і стають більш активними учасниками освітнього процесу;
- підготовка до реальних педагогічних ситуацій – робота з варіантами швидкого реагування формує готовність майбутніх педагогів приймати рішення в умовах невизначеності [34].

Застосування інтерактивних методів у професійній підготовці майбутніх педагогів має комплексний характер: воно сприяє не лише опануванню навчального матеріалу, але й розвитку критичного та творчого мислення, формуванню навичок командної взаємодії, що є невід’ємними складовими комунікативної компетентності сучасного вчителя.

Для того, щоб метод мозкового штурму був ефективним у навчанні майбутніх педагогів, необхідно створити комфортне середовище, у якому кожен учасник має можливість вільно висловлювати власні ідеї. При цьому оцінюється не автор, а практична цінність запропонованої думки. Важливо також ураховувати різноманітність стилів мислення, адже саме це забезпечує багатство та оригінальність рішень.

Суть *методу кейс-технологій* полягає у розгляді конкретних ситуацій, які дозволяють здобувачам освіти виробляти аналітичні здібності, навички прийняття рішень та вміння працювати в команді. Використання кейсів у підготовці майбутніх педагогів сприяє розвитку здатності опрацьовувати значний обсяг інформації, генерувати нові ідеї, а також упроваджувати

інноваційні рішення в освітню практику. Популярність цього методу пояснюється кількома тенденціями:

- орієнтацією сучасної педагогіки на формування професійної компетентності, а не лише засвоєння теоретичних знань;
- необхідністю готувати фахівців, здатних діяти ефективно в умовах невизначеності та швидких змін [53].

Важливість кейс-методу полягає у тому, що він одночасно актуалізує необхідні знання й сприяє практичному розв'язанню проблем, формуючи в майбутніх педагогів аналітичні, дослідницькі й комунікативні вміння.

Метод дебатів передбачає організовану аргументовану дискусію між групами, які представляють протилежні позиції. Дебати є більш складною технологією, оскільки потребують високого рівня підготовки студентів, їхньої здатності працювати в команді, критично мислити та грамотно будувати аргументацію. Головною метою є переконати опонентів у власній позиції, зберігаючи при цьому культуру комунікації. Для майбутніх педагогів дебати є дієвим інструментом розвитку навичок публічних виступів, уміння вести діалог і знаходити порозуміння навіть у ситуації протиставлення думок.

Тренінги, як форма систематичної роботи, спрямовані на розвиток конкретних навичок і компетенцій. В освітньому процесі вони дають можливість не лише засвоювати матеріал, а й активно включатися у вправи, рольові ігри та практичні завдання. Серед основних переваг тренінгів:

- активна участь студентів у навчанні;
- отримання практичного досвіду, який можна застосувати безпосередньо в педагогічній діяльності;
- розвиток командної роботи та комунікації;
- можливість адаптації до індивідуальних потреб здобувачів освіти;
- формування професійних навичок (організація уроку, оцінювання, використання інтерактивних методів);

- зворотний зв'язок, що дозволяє одразу вдосконалювати власні дії [34].

Таким чином, тренінгові технології значно підвищують ефективність підготовки майбутніх педагогів, оскільки наближують освітній процес до реальних умов професійної діяльності, формують комунікативну компетентність і готовність до взаємодії в сучасному освітньому середовищі.

Одним із найбільш ефективних методів інтерактивного навчання є використання ділових та рольових ігор, що ґрунтуються на моделюванні реальних чи уявних ситуацій. Ігрові технології включають імітаційні вправи, розігрування ролей та елементи драматизації, які дозволяють майбутнім педагогам зануритися у незвичні умови освітньої взаємодії. Така форма навчання створює простір для прояву інтелектуальних здібностей у межах визначених правил, дає можливість самостійно обирати ролі, прогнозувати розвиток подій, створювати проблемні ситуації та знаходити оптимальні шляхи їхнього розв'язання [22]. Важливою умовою є готовність учасників брати на себе відповідальність за прийняті рішення. Роль викладача у такій діяльності багатогранна: він може бути інструктором, що вводить у правила гри, тренером, який стимулює розвиток процесу, рефері, що коригує й надає поради, або модератором, який організовує колективне обговорення [28].

Ще одним дієвим інструментом формування професійних компетентностей є *дискусії*. Попри те, що вони часто вважаються складнішими в організації порівняно з лекційними заняттями, їхня ефективність полягає у створенні можливостей для вільного обміну думками, аргументованого відстоювання власної позиції, розвитку критичного мислення та уміння знаходити компроміси [26]. У процесі дискусії майбутні педагоги вчаться слухати й чути одне одного, формувати власні судження та аргументи, а також шукати спільні рішення. Ефективність дискусії забезпечується чітким плануванням теми й мети, визначенням правил, дотриманням регламенту та виваженим керівництвом викладача, який

скеровує обговорення та допомагає уникати його відхилень від основної проблеми [57].

Використання ділових ігор, рольового моделювання та дискусій у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів створює умови для активного залучення здобувачів освіти до навчального процесу, стимулює їхню пізнавальну активність, розвиває комунікативні навички та відповідальність. Ці методи інтерактивного навчання стають дієвими засобами формування як професійних компетентностей, так і особистісних якостей, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності [34].

Професійна підготовка майбутніх педагогів сьогодні неможлива без залучення новітніх технологій, які розширюють освітній простір і створюють умови для активної участі здобувачів освіти. Серед найбільш актуальних напрямів інтерактивного навчання варто відзначити такі:

1. Віртуальні освітні середовища.

Вони дають можливість майбутнім педагогам взаємодіяти у віртуальних класах, брати участь у спільних проєктах, а також відпрацьовувати педагогічні ситуації за допомогою технологій віртуальної реальності. Це дозволяє розвивати навички управління класом і прийняття рішень у безпечних умовах.

2. Інтерактивні відеоуроки.

На відміну від традиційного відео, вони передбачають активну взаємодію здобувачів освіти з матеріалом: можливість зупинити й аналізувати епізоди, відповідати на запитання, виконувати завдання безпосередньо під час перегляду. Такий підхід підвищує увагу та залученість студентів.

3. Мультимедійні засоби.

Використання анімацій, візуалізацій та ілюстрацій сприяє доступнішому поясненню складних понять. Завдяки цьому майбутні педагоги не лише краще засвоюють матеріал, але й отримують приклади того, як можна урізноманітнити власні уроки.

4. Онлайн-платформи та соціальні мережі.

Вони забезпечують простір для обміну ідеями, спільної роботи над завданнями й комунікації між студентами та викладачами. Використання соціальних мереж у навчанні формує у майбутніх педагогів навички ефективної взаємодії у цифровому середовищі.

5. Гейміфікація.

Впровадження елементів гри (рівні, бали, нагороди) допомагає підтримувати мотивацію здобувачів освіти, перетворює навчання на динамічний і захопливий процес. Це особливо важливо для майбутніх педагогів, які у своїй роботі також використовуватимуть ігрові методи для зацікавлення школярів.

6. Адаптивне навчання.

Завдяки інтелектуальним системам створюється можливість індивідуалізації навчального процесу. Це дає студентам відчуття персоналізованого підходу й допомагає враховувати їхні потреби, рівень підготовки та стиль навчання.

7. Технології дистанційного навчання.

В умовах воєнного стану та нестабільної соціальної ситуації вони набувають особливого значення. Використання платформ для відеоконференцій і спільної роботи дозволяє забезпечувати безперервність навчального процесу та формувати у студентів досвід ефективної онлайн-взаємодії.

Отже, інтерактивні технології виступають потужним інструментом не лише для передачі знань, але й для розвитку професійної та цифрової компетентності майбутніх педагогів. Вони формують готовність студентів до роботи в сучасному освітньому середовищі, де постійно виникають нові виклики та потреба у швидкій адаптації.

Таким чином, інтерактивні методи та технології є невід'ємною складовою сучасної системи підготовки майбутніх педагогів. Вони забезпечують не лише ефективне засвоєння знань, а й формування

практичних умінь, розвиток критичного мислення, комунікативних та соціальних навичок. Завдяки інтерактивним інструментам студенти вчаться працювати в команді, приймати зважені рішення, проявляти ініціативність і творчість. Особливої ваги ці технології набувають в умовах воєнного стану, коли саме вони дозволяють підтримувати стабільність і безперервність освітнього процесу. У такий спосіб інтерактивне навчання стає важливим чинником професійного становлення педагогів нового покоління, готових до викликів сучасної освіти.

3.3. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні комунікативної компетентності

Однією з ключових глобальних тенденцій сьогодення є трансформація суспільства у напрямі інформаційної та інноваційної моделі розвитку. Україна, рухаючись у бік європейських стандартів, все більше акцентує увагу на необхідності формування комунікативної компетентності, зокрема в майбутніх педагогів. Адже володіння не лише іноземними мовами, а й розвиненими соціальними навичками визначає здатність людини самостійно працювати з інформацією: знаходити, аналізувати й інтерпретувати її. У наукових дослідженнях доведено, що інформаційна культура безпосередньо впливає на соціальну стабільність, безпеку та матеріальне благополуччя громадян у будь-якому суспільстві.

Особливої актуальності набуває проблема формування комунікативної компетентності у студентів, адже стрімкий розвиток цифрових технологій нерідко призводить до втрати вмінь критично мислити, формулювати власну позицію та аргументувати її. Ці якості у професійному колективі цінуються значно вище, ніж проста ерудованість. Значний внесок у розробку цього питання зробили вітчизняні науковці, серед яких А. Зав'ялова, О. Зайцева, О. Семенов, А. Хуторський. Найбільш ґрунтовні дослідження щодо формування

комунікативної компетентності можна знайти у працях В. Бикова, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, О. Спіріна та інших [6].

Водночас практика використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі все ще має певні обмеження, а їхній вплив на розвиток комунікативної компетентності майбутніх педагогів вивчений недостатньо. Саме це створює перспективу для подальшого дослідження й аналізу в межах нашої роботи.

Інформаційно-комунікаційна компетентність майбутнього педагога розглядається як інтегративна якість особистості, що виявляється у здатності та готовності свідомо й результативно використовувати сучасні інформаційні та комп'ютерні технології для розв'язання навчальних і професійних завдань. Її розвиток передбачає не лише технічні навички, а й усвідомлення цінності отриманих результатів і змістовність діяльності у контексті освітнього процесу [57].

На європейському рівні це питання систематизовано у «Європейській рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя» (Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework), де виділяється вісім основних компетентностей: спілкування рідною мовою, володіння іноземними мовами, математична та природничо-наукова компетентності, цифрова компетентність, здатність навчатися, соціальна та громадянська компетентності, ініціативність і підприємливість, культурна обізнаність і самовираження. Важливим є їхня взаємопов'язаність і взаємодоповнюваність, адже розвиток однієї з них стимулює вдосконалення інших.

Для педагогічної освіти особливого значення набуває формування комунікативної компетентності, яка забезпечує ефективну взаємодію у професійному середовищі та сприяє реалізації культурного й лінгвокультурного підходів у навчанні. Науковці (М. Бахтін, М. Бубер, Е. Левінас, Ю. Хабермас, К. Ясперс та ін.) підкреслювали, що саме комунікативна парадигма є основою сучасної мовної освіти, оскільки

дозволяє формувати компетентності через реальне чи віртуальне спілкування, у тому числі із застосуванням цифрових платформ і інтерактивних методів [7].

Інформаційно-комунікаційна компетентність майбутнього педагога – це інтегративна характеристика особистості, яка проявляється у здатності та готовності ефективно застосовувати сучасні інформаційні й комп'ютерні технології для вирішення навчальних і професійних завдань. Вона охоплює не лише технічні навички, а й уміння критично оцінювати інформацію, працювати з різними її джерелами та використовувати отримані результати для підвищення якості освітнього процесу [47].

У «Європейській рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя» (Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework) наголошується, що сучасний педагог повинен володіти комплексом компетентностей: комунікацією рідною та іноземними мовами, математичною і природничо-науковою грамотністю, цифровими навичками, здатністю до самонавчання, соціальною та громадянською активністю, підприємливістю та культурною обізнаністю. Важливо, що всі ці компетентності взаємопов'язані: розвиток цифрової чи інформаційної культури безпосередньо впливає на комунікативну компетентність, яка, у свою чергу, є базою для формування професійної майстерності педагога [27].

Особливого значення це набуває у підготовці майбутніх педагогів, адже саме комунікативна компетентність, підкріплена інформаційно-комунікаційними навичками, забезпечує їхню здатність до ефективної взаємодії зі студентами, колегами й батьками. У працях відомих науковців (М. Бахтін, М. Бубер, Е. Левінас, Ю. Хабермас, К. Ясперс та ін.) підкреслюється, що комунікативний підхід є основою сучасної педагогічної парадигми. Він реалізується не лише у традиційному живому спілкуванні, а й у віртуальному середовищі, що відкриває нові можливості для професійного розвитку майбутніх педагогів через інтерактивні платформи, цифрові інструменти та новітні технології навчання [14].

Одним із показових прикладів використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх педагогів є платформа для відеоконференцій Zoom, яка забезпечує багатформатну взаємодію між викладачами та студентами. Вона дає змогу не лише обмінюватися текстовими повідомленнями чи аудіоінформацією, а й реалізовувати повноцінне відеоспілкування, що дозволяє краще відчувати емоційний стан співрозмовника та коригувати стратегію комунікації в режимі реального часу. Це створює сприятливі умови для розвитку таких мовленнєвих умінь, як аудіювання та говоріння, а також формує здатність орієнтуватися в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, контролювати власні емоції та адекватно реагувати на емоційні прояви інших. У такий спосіб цифрові платформи сприяють підвищенню рівня комунікативної компетентності студентів, що особливо важливо в умовах дистанційного та змішаного навчання [47].

Використання ІКТ у навчальному процесі стає не лише доречним, а й необхідним компонентом сучасної освіти. У цьому контексті лінгвокультурний підхід відіграє особливу роль, оскільки іноземна мова розглядається не лише як засіб спілкування, а й як носій культурних цінностей, що допомагає студентам пізнавати інші культурні коди та інтегрувати їх у власний досвід. Лінгвокультурологія, тісно пов'язана з лінгводидактикою, сприяє глибшому розумінню взаємозв'язку мови й культури та їхньої взаємодії у навчанні.

Водночас поряд із лінгвокультурним доцільно застосовувати й ресурсний підхід, що орієнтується на використання інформаційного середовища й технологій як освітніх ресурсів, які враховують індивідуальні когнітивні та психологічні особливості студентів. Це дозволяє майбутнім педагогам швидше засвоювати нові знання, ефективно працювати з інформаційними потоками та розвивати професійні компетентності, необхідні для подальшої діяльності в освітньому просторі та на ринку праці [53].

Таким чином, формування комунікативної компетентності у студентів не лише полегшує для викладачів процес навчання, але й робить його більш продуктивним, адже здобувачі освіти вчаться самостійно аналізувати інформацію, грамотно висловлювати власні думки та критично мислити. У той же час поширене у вітчизняній освіті уявлення про те, що сучасна молодь автоматично добре володіє ІКТ, потребує критичного переосмислення. Тому саме розвиток комунікативної компетентності в умовах використання ІКТ повинен стати одним із ключових напрямів педагогічної підготовки [27].

Висновки до розділу 3

У ході дослідження встановлено, що розвиток комунікативної компетентності майбутніх педагогів є ключовим компонентом професійної підготовки, оскільки він формує здатність ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти та колегами, а також впливає на успішність реалізації освітнього процесу.

Аналіз наукових джерел і практичного досвіду показав, що найбільш ефективними педагогічними технологіями для розвитку комунікативної компетентності є інтерактивні методи навчання, зокрема:

- відеоконференції та онлайн-платформи, що забезпечують багатоформатну комунікацію та розвиток мовленнєвих навичок;
- рольові та ділові ігри, які моделюють реальні педагогічні ситуації та формують здатність приймати рішення у командній роботі;
- дискусії та дебати, що сприяють розвитку критичного мислення, аргументованого висловлення думок та здатності до конструктивної взаємодії;
- тренінги та інтерактивні вправи, що дозволяють систематично формувати соціальні та комунікативні навички.

Впровадження лінгвокультурного та ресурсного підходів у навчальний процес дає змогу поєднати розвиток мовних, культурних та інформаційно-

комунікаційних компетентностей, а також сприяє адаптації студентів до сучасного освітнього та професійного середовища.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у професійній підготовці педагогів забезпечує активну взаємодію студентів із навчальним матеріалом, стимулює розвиток навичок самостійного пошуку та обробки інформації, а також підвищує ефективність освоєння комунікативної компетентності у різних освітніх ситуаціях.

Доцільним є комплексний підхід до розвитку комунікативної компетентності, що поєднує традиційні та інноваційні педагогічні технології, адаптовані до індивідуальних особливостей студентів, їх психологічних та когнітивних ресурсів.

Використання запропонованої методики формування комунікативної компетентності дозволяє майбутнім педагогам: підвищувати рівень усного та письмового мовлення, формувати впевненість у комунікації, розвивати емоційний інтелект, адаптуватися до різних форм освітньої взаємодії та ефективно працювати у команді, що є критично важливим для сучасної професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

Метою даного дослідження було визначення ефективних шляхів формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки. У ході роботи було виконано комплексний аналіз наукових джерел, досліджено психолого-педагогічні умови, стан сформованості комунікативної компетентності студентів та обґрунтовано педагогічні технології та стратегії розвитку цієї компетентності.

Теоретичний аналіз наукових підходів до сутності, структури та компонентів комунікативної компетентності педагога дозволив встановити, що вона є багатоконпонентною інтегральною професійно-особистісною якістю. В її структурі виділяються знаннєвий, операційний, особистісний та рефлексивний компоненти, які взаємопов'язані та забезпечують ефективність професійно-педагогічної взаємодії. Аналіз наукових джерел підтвердив, що комунікативна компетентність включає знання про закономірності спілкування, уміння вербальної та невербальної взаємодії, особистісні якості та здатність до саморефлексії, що є критично важливими для діяльності сучасного педагога.

Визначено, що ефективне формування комунікативної компетентності можливе за умови створення сприятливого освітнього середовища, яке поєднує активну діяльність студентів, педагогічну підтримку та рефлексію. Важливими психолого-педагогічними умовами є: мотивація студентів, зацікавленість у навчанні, використання активних методів (дискусії, рольові ігри, тренінги), емоційна підтримка, атмосфера довіри, опора на попередній досвід студентів та можливість самостійного аналізу власної комунікативної діяльності.

Дослідження стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів показало, що більшість студентів перебувають на середньому рівні розвитку відповідних умінь (53,3 %), при цьому 24,5 % мають низький рівень, а 22,2 % – високий. Виявлено суперечності між

значущістю комунікативної компетентності та недостатньою цілеспрямованістю її формування, між теоретичною підготовкою студентів і рівнем практичних навичок, а також між зростаючими суспільними вимогами та фактичним станом розвитку компетентності. Це свідчить про необхідність інтеграції теоретичних знань і практичних вправ, а також удосконалення методів професійної підготовки.

Розроблено методику формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, яка дозволяє поєднати розвиток мовних, культурних і інформаційно-комунікаційних компетентностей. Методика містить технології та інтерактивні методи навчання: відеоконференції та онлайн-платформи, рольові та ділові ігри, дискусії та дебати, тренінги та інтерактивні вправи. Використання ІКТ забезпечує активну взаємодію студентів з навчальним матеріалом, сприяє розвитку самостійного пошуку та обробки інформації, а також формує готовність до професійної діяльності в сучасних умовах.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів є багаторівневим, комплексним процесом, який потребує поєднання теоретичних знань, активної практичної діяльності, використання інтерактивних технологій та створення сприятливого психолого-педагогічного середовища. Реалізація запропонованої методики забезпечує розвиток усного та письмового мовлення, емоційного інтелекту, впевненості в комунікації, адаптивності до різних форм освітньої взаємодії та здатності ефективно працювати в команді, що є ключовим для успішної професійної діяльності сучасного педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова С. А. Професійно-комунікативна компетентність. Тексти лекцій. Харків: ХНАМГ, 2008. 120 с.
2. Антюшко Д. П. та ін. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2022. 189 с.
3. Ашиток Л. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*. 2015. № 6. С. 10–13.
4. Бабій А., Турлюк С. Комунікативна компетентність – основа професійної діяльності спеціаліста. *Молодий вчений*. 2023. № 1.1 (113.1). С. 1–5.
5. Бедевельська М. Використання тренінгових технологій для формування комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі: зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 5 листопада 2021 р., Мукачево / ред. кол.: Т. І. Бондар (гол. ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2021. С. 64–66. URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7_05.11.2021.pdf#page=64 (дата звернення: 23.04.2025).*
6. Безуглий А. І., Бойчук В. В., Уманець В. О. Інформаційно-комунікаційні технології як інноваційний чинник удосконалення підготовки сучасного вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методика навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. № 52. С. 205–210.
7. Беляк О. М. Діяльнісний підхід до розвитку комунікативних якостей мовлення. *Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського*. 2011. № 11–12. С. 76–81.

8. Білик Н. І. Комунікативна компетентність керівників закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2019. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adupped_2019_6_6 (дата звернення 01.11.2024).
9. Боровець О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Інноватика у вихованні*. 2016. № 4. С. 82–89.
10. Васьков Ю. В. Комунікативна компетентність учителя. *Physical Education Theory and Methodology*. 2006. № 1. С. 44–46.
11. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
12. Вторнікова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2011. № 8 (2). С. 88–94.
13. Гевко І. В. Використання інтерактивних технологій в освіті. *Наукові записки Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 139. С. 53–60. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13381> (дата звернення: 20.08.2025).
14. Губарь О. Г., Спіцин В. В., Котяш І. С. Вплив використання інтерактивних технологій на якість навчання майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. *Академічні візії*. 2023. Вип. 26. С. 1–14. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830/748> (дата звернення: 26.09.2025).
15. Гула Л. Впровадження інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах. *Зб. наук. праць ЛОГОΣ*. 2019. Т. 5. С. 41–45. URL: [https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5968/1/впровадженн я.pdf](https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5968/1/впровадженн%20я.pdf) (дата звернення: 25.09.2025).

- 16.Дженджеро О., Ющенко С. Використання технологій опрацювання дискусійних питань у підготовці майбутніх вчителів початкової школи. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 3. С. 86–92. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-3-86-92> (дата звернення: 18.05.2025).
- 17.Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. № 3. С. 56–62.
- 18.Єзова С. А. Комунікативна компетенція. *Наукові та технічні бібліотеки*. 2008. № 4.
- 19.Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
- 20.Бабій А.П., Турлюк С.В. Комунікативна компетентність – основа професійної діяльності спеціаліста. *Young Scientist*. 2023. № 1.1. URL: <file:///C:/Users/Svitlana/Downloads/5718-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5593-1-10-20230309.pdf>. (дата звернення: 22.09.2025).
- 21.Загородна О. Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Загородна О. Ю. Вінниця, 2010. 254 с.
- 22.Захаров А. В. Сучасні методики дистанційного навчання у вищих та фахових передвищих навчальних закладах України в умовах воєнного стану. *Формування резильєнтних компетентностей здобувача освіти в період трансформацій, сучасних викликів та кризових станів суспільства*: матеріали всеукр. наук.-пед. підвищення кваліфікації. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 49–52.
- 23.Куніцина В. М. Міжособистісне спілкування: підручник для вузів. Київ, 2001. 544 с.

24. Карп'юк М. Д. Комунікативна компетентність кваліфікованих фахівців. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи*. 2014. № 4. С. 110–123.
25. Кобзар Т. Л. Комунікативна компетентність: психологічний підхід до проблеми. *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*. 1998. № 1. С. 46–49.
26. Козир М. В. Застосування технологій інтерактивного навчання в освітньому процесі закладів вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 78. С. 186–191. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.33> (дата звернення: 13.10.2025).
27. Колосай Я. О. Інформаційно-комунікаційні технології при формуванні комунікативної компетентності в учнів. *«Прикладна лінгвістика 2021: проблеми та рішення»*: XVII Всеукр. наук.-метод. конф. студентів і молодих науковців. 2021. С. 111–114. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Prikladna-lingvistika-2021-problemi-ta-rishennya_zbirnik-materialiv.pdf#page=111 (дата звернення: 3.10.2025).
28. Колупаєва Т., Міщеня О., Третяк О. Роль інтерактивних технологій навчання в особистісно-орієнтованій підготовці майбутніх учителів. *Інноватика у вихованні*. 2019. № 9. С. 172–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_22 (дата звернення: 26.09.2025).
29. Корніяка О. М. Комунікативна компетентність сучасного фахівця–педагога і психолога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»*: наук.-теорет. зб. 2013. № 30. С. 544–551.
30. Крилова К. В. Комунікативна компетентність як педагогічна категорія. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*. 2005. № 7. С. 74–79.

- 31.Лахтадир О. В. Комунікативна компетентність особистості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2013. С. 154–161.
- 32.Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування. Комунікативна компетентність учителя. Київ: Главник, 2005. 112 с.
- 33.Мамчур Л. І. Комунікативна компетентність особистості: її роль і значення в успішному спілкуванні. *Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини*. 2006. № 2. С. 203–209.
- 34.Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки. *Зб. наук. праць «Педагогічні науки»*. 2006. № 42. С. 193–197.
- 35.Мащак С. О. Комунікативна компетентність особистості як соціально–психологічна проблема. *Зб. наук. праць «Проблеми сучасної психології»*. 2010. № 10.
- 36.Михалюк А. Використання інтерактивних методів навчання в процесі підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33. С. 76–79. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.9> (дата звернення: 24.08.2025).
- 37.Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
- 38.Новікова Л. М. Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі : наук.-метод. посіб. Павлоград : ЗДІЕУ, 2008. 110 с.
- 39.Обозов М. М. Психологія міжособистісних відносин. Київ: Либідь, 1990. 191 с.
- 40.Павлова В. Особливості підготовки магістрів освіти засобами інтерактивних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Педагогіка*. 2019. № 21, Т. 2. С. 127–131. URL: <https://dspu.edu.ua/sites/hsci/wp-content/uploads/2019/02/26-6.pdf> (дата звернення: 26.09.2025).

41. Пастухова Т. М., Карамушка Л. М. Тренінг «Формування психологічної готовності майбутніх менеджерів до професійно-педагогічного спілкування в організації»: структура, зміст, основні інтерактивні техніки. *Актуальні проблеми психології. Серія: Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія.* 2012. Вип. 34. С. 272–280.
42. Петрух Р. Б. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу. *Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції «Наукові дослідження молоді у вирішенні актуальних проблем аграрного сектора України».* С. 361–368. URL: http://ela.nati.org.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/109/r.petruh%20pedagogichni_umovy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.09.2025).
43. Писаревський І. М., Александрова С. А. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 175 с.
44. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів.* – 2005. № 23. С. 18–22.
45. Прокопова О. П. Мовленнєво-комунікативна компетентність як одна із складових професійного становлення фахівця. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія педагогічна.* – 2010. № 16. С. 54–57.
46. Равен Дж. Компетентність в суспільстві. Виявлення, розвиток, виробництво і реалізація. Когіто-центр, 2002. 396 с.
47. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

- 48.Сипченко О., Гарань Н., Бойко І. Комуникативна компетентність викладача як важлива складова професіоналізму. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022. № 2 (102). С. 26–35.
- 49.Сисоєва С. О., Бондарева Л. І. Педагогічні технології професійної освіти: навчальний тренінг : навч.-метод. посіб. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2006. 162 с.
- 50.Ситнік Т. Місце й роль інтерактивного навчання у системі інноваційних технологій в закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 4. С. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2021-4-11-18> (дата звернення: 14.07.2025).
- 51.Скляр О. Г., Скляр Р. В. Інтерактивні методи навчання у закладі вищої освіти. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти*: зб. наук.-метод. праць ТДАТУ. 2022. № 25. С. 56–63. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/16632> (дата звернення: 26.09.2025).
- 52.Соснін О. Інформаційно-комуникативна компетентність громадянина в процесах формування громадянського суспільства. *Віче*. 2012. № 20. С. 22–26.
- 53.Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Академія педагог. наук України, Ін-т проблем виховання. Кіровоград: Імекс–ЛТД, 2008. Вип. 11. 449 с.
- 54.Технологія тренінгу / [упоряд. О. Главник, Г. Бевз; за заг. ред. С. Максименко]. Київ: Главник, 2008. 112 с.
- 55.Федорів Т. В. Комуникативна компетентність і параметри. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 4. С. 399–405.
- 56.Філімонова Т. В. Використання інтерактивних технологій навчання в процесі вивчення педагогічних дисциплін майбутніми фахівцями початкової освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*:

- міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка. 2020. № 31, Т. 4. С. 190–195. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214360> (дата звернення: 03.09.2025).
57. Шалімова О. В. Методичний діалог «Працюємо над проблемою» (формування інформаційно-комунікаційної компетентності). Завучу. Усе для роботи. 2013. № 7–8. С. 42–44.
58. Bachman L. F., Palmer A. S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency. *TESOL Quarterly*. 1982. Vol. 16, No 3. P. 449–465.
59. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Richards J., Schmidt R. (eds.) *Language and Communication*. London: Longman, 1983. P. 2–27.
60. Spitzberg B. H., Cupach W. R. *Interpersonal Communication Competence*. Beverly Hills, CA: Sage, 1984. 456 p.
61. Turner R. H. Role-taking, role standpoint, and reference group behavior. *American Journal of Sociology*. 1996. Vol. 61. P. 216–328.
62. Wilson S., Sabee C., Mahwah, N.J. Explicating Communicative Competence as a Theoretical Term. *Handbook of Communication and Social Interaction Skills*. Erlbaum, 2000. 154 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

МЕТОДИКА «КОС-2» (Б. ФЕДОРИШИН)

Інструкція: перед вами 40 запитань, на кожне з яких треба дати відповідь «так» або «ні». Час виконання – 10–15 хвилин.

Текст опитувальника:

1. Чи є у Вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго турбує Вас почуття образи на своїх товаришів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, що склалася?
5. Чи багато у Вас друзів, з якими постійно спілкуєтеся?
6. Чи часто вдається Вам схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
7. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли певні перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Вам від них відмовитися?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?
10. Чи любите Ви придумувати й організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри та розваги?
11. Чи важко вам “включатися” в нові для Вас компанії (колективи)?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні справи, які слід було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?

15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?
16. Правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете Ви, якщо обставини сприяють цьому, познайо-митися і поспілкуватися з незнайомою людиною?
18. Чи часто Ви у вирішенні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують Вас оточуючі, чи виникає у Вас бажання бути наодинці?
20. Чи правда, що Ви, як правило, погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас ситуації?
21. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
22. Чи виникає у Вас відчуття дискомфорту, якщо Вам не вдається завершити розпочату справу?
23. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від постійного спілкування з друзями?
25. Чи подобається Вам брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу під час вирішення проблем, які торкаються інтересів Ваших друзів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
28. Чи правда, що Ви прагнете того, щоб довести правильність своїх дій?
29. Чи вважаєте, що Вам неважко внести пожвавлення в незнайоме товариство?
30. Чи брали Ви участь у громадському житті школи (підприємства)?
31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих?
32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо його не відразу прийняли друзі?
33. Чи відчуваєте Ви себе комфортно в незнайомій компанії?
34. Чи охоче Ви організуєте вечірку для своїх друзів?
35. Чи правда, що Ви розгублені, коли треба говорити перед великою кількістю людей?

36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. У Вас багато друзів?
38. Чи часто Ви буваєте у центрі уваги своїх друзів?
39. Чи відчуваєте Ви дискомфорт під час спілкування з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх друзів?

Обробка результатів

Комунікативні схильності: «Так» – 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37;

«Ні» – 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

Організаторські схильності: «Так» – 2, 6, 10, 14, 20, 22, 26, 30, 34, 38;

«Ні» – 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Коефіцієнт комунікативних або організаторських схильностей K – це відношення кількості відповідей, що збігаються з ключем, до числа 20: $K = x/20$

Показники, отримані заданою методикою, можуть коливатися від 0 до 1. Показники, близькі до 1, свідчать про високий рівень комунікативних чи організаторських схильностей; близькі до 0 – про низький рівень.

Оцінний коефіцієнт (K) – це первинна кількісна характеристика. Для якісної стандартизації результатів дослідження використовуються шкали оцінок, в яких тому чи іншому діапазону кількісних показників K відповідає визначена оцінка. Наприклад, у Вас кількість відповідей, що збіглися, виявилась рівною 19 за шкалою комунікативних схильностей і 16 – за шкалою організаторських схильностей. Користуючись формулою, вираховуємо: $K(\text{ком}) = 19/20 = 0,95$ і $K(\text{орг}) = 16/20 = 0,8$

Шкала оцінок комунікативних схильностей

Коефіцієнт K	0,10-0,45	0,46-0,55	0,56-0,65	0,66-0,75	0,76-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Шкала оцінок організаторських схильностей

Коефіцієнт К	0,20-0,55	0,56-0,65	0,66-0,70	0,71-0,80	0,77-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Інтерпретація результатів

Якщо Ви отримали оцінку 1, то Вам властивий низький рівень схильностей до комунікативної та організаторської діяльності.

У тих, хто отримав оцінку 2, розвиток комунікативних та організаторських схильностей на рівні нижче середнього. Ви не прагнете до спілкування, відчуваєте себе самотою в новій компанії, у вільний час любите бути на самоті, обмежуєте свої знайомства, переживаєте труднощі у встановленні контактів з людьми, виступаючи перед аудиторією, погано орієнтуєтесь в незнайомій ситуації, не відстоюєте свою думку, важко переживаєте образи. Не проявляєте ініціативи в громадській діяльності, у багатьох справах уникаєте прийняття самостійних рішень.

Якщо Ви отримали оцінку 3, то для Вас характерний середній рівень комунікативних та організаторських схильностей. Ви прагнете до контакту з людьми, не обмежуючи коло своїх знайомств, відстоюєте думку, плануєте роботу. Однак потенціал цих схильностей не характеризується високою стійкістю. Вам необхідно серйозно зайнятися формуванням і розвитком комунікативних та організаторських схильностей.

Якщо Ви отримали 4, то Вас можна віднести до групи людей з високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Ви не розгублюєтесь в новій ситуації, швидко знаходите друзів, постійно розширюєте коло знайомств, займаєтесь громадською діяльністю, допомагаєте близьким друзям, виявляєте ініціативу в спілкуванні, із

задоволенням берете участь в організації громадських заходів, здатні приймати рішення в екстремальній ситуації.

Якщо Ви отримали оцінку 5, то Вас можна віднести до групи людей з найбільш високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Для Вас характерні швидка орієнтація у складних ситуаціях, невимушена поведінка в новому колективі. Ви ініціативні, приймаєте самостійні рішення, відстоюєте свою думку. Ви легко почуваете себе в незнайомій компанії, любите й умієте організовувати різноманітні ігри, колективні справи.

При інтерпретації отриманих даних слід пам'ятати, що вони лише констатують наявний рівень комунікативних та організаторських схильностей у даний період розвитку особистості. Якщо результати тестування виявляться невисокими, то це зовсім не означає, що цих схильностей потенційно у Вас немає. Просто не були створені умови для їх виявлення й розвитку або у Вас не було нагальної потреби отримати необхідні вміння.

Тест «Визначення рівня комунікативності»

Інструкція. Дайте відповіді на запитання: «Так» (2 бали), «Ні» (0 балів), «Іноді» (1 бал) та підрахуйте суму набраних балів.

№ з/п	Питання	Так	Ні	Іноді
1	На Вас чекає ділова зустріч. Чи сильно це Вас бентежить?			
2	Чи відкладаєте Ви відвідування лікаря, доки Вам не стане зовсім зле?			
3	Чи викликає у Вас незадоволення доручення виступити з повідомленням на зборах?			
4	Вам пропонують відрядження до міста, в якому Ви ніколи не були. Чи докладете максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?			
5	Чи любите Ви ділитися своїми переживаннями з ким-небудь?			
6	Чи дратуєтесь Ви, якщо незнайома людина звертається до Вас на вулиці з проханням?			
7	Чи вірите Ви, що існує проблема “батьків” і “дітей” та що людям різних поколінь важко порозумітися?			
8	Чи соромитесь Ви нагадати знайомому, що він забув повернути вам 100 гривень, які позичив минулого місяця?			
9	Якщо Вам у ресторані або кафе подали неякісну страву, Ви промовчите, лише розсерджено відставивши тарілку?			
10	Опинившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не почнете з нею розмовляти та будете невдоволені, якщо першою заговорить вона. Чи так це?			
11	Вас жахає довга черга в магазині, кінотеатрі... Чи відмовитесь Ви від свого наміру замість того, щоб встати в кінці довгої черги та очікувати?			
12	Чи боїтеся Ви брати участь у комісії з яких-небудь конфліктних ситуацій?			

13	Ви маєте власні, суто індивідуальні критерії оцінювання творів літератури, мистецтва і жодних інших думок Ви не сприймаєте. Чи так це?			
14	Почувши в “кулуарах” помилкове судження стосовно добре відомого Вам питання, чи вважаєте Ви краще промовчати й не розпочинати суперечки?			
15	Чи викликає у Вас неприємні почуття прохання допомогти комусь у вирішенні службового питання, навчальної теми?			
16	Ви охочіше подаєте свої погляди в письмовій формі, ніж в усній чи не так?			

Опрацювання результатів

30–32 бали. Ви дуже некомунікабельні, і від цього страждаєте насамперед Ви самі.

25–29 балів. Ви відлюдкуваті, мовчазні, віддаєте перевагу самотності, тому у Вас мало друзів.

19–24 бали. Ви достатньо товариська людина, у незнайомій ситуації почуваетесь досить упевнено. У Ваших висловлюваннях інколи забагато сарказму без вагомих причин. Але ці недоліки можна виправити.

15–20 балів. У Вас нормальний рівень комунікабельності. Ви розпочинаєте нові справи, йдете на зустріч із новими людьми без неприємних почуттів. Хоча, ймовірно, не любляете галасливих компаній, багатослів'я Вас дратує.

6–14 балів. Ви завжди почуваетесь впевнено, з радістю висловлюєтеся з будь-якого приводу, навіть якщо маєте лише поверхове уявлення. Беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди можете успішно довести її до кінця. Поміркуйте над цим.

5 та менше балів. Ваша товариськість занадто велика. Ви забагато розмовляєте, цікавитесь справами, які Вас не стосуються. Ви маєте вибухову вдачу, часто необ'єктивні. Людям важко перебувати поруч із Вами.